

This is the **published version** of the text:

Sarmiento Vígara, Xavier; Pons i Casanovas, Jofre, dir. Traducció al català i comentari de la traducció de 'Singularidades de uma rapariga loira', un conte de l'autor portuguès Eça de Queirós. 2016. (1204 Grau en Traducció i Interpretació)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/160605>

under the terms of the **IN**
COPYRIGHT license

FACULTAT DE TRADUCCIÓ I D'INTERPRETACIÓ

GRAU DE TRADUCCIÓ I D'INTERPRETACIÓ

TREBALL DE FI DE GRAU

Curs 2015-2016

Traducció al català i comentari de la traducció de
Singularidades de uma rapariga loira,
un conte de l'autor portuguès Eça de Queirós

Xavier Sarmiento Vigara

1282770

TUTOR/A

JOFRE PONS I CASANOVAS

Barcelona, Juny de 2016

Títol:

Traducció al català i comentari de la traducció de *Singularidades de uma rapariga loira*, un conte de l'autor portuguès Eça de Queirós.

Traducción al catalán y comentario de la traducción de *Singularidades de uma rapariga loira*, un cuento del autor portugués Eça de Queirós.

Tradução para o catalão e comentários da tradução de *Singularidades de uma Rapariga Loira*, conto do autor português Eça de Queirós.

Autor/a: Xavier Sarmiento Vígara

Tutor: Jofre Pons i Casanovas

Centre: Facultat de Traducció i Interpretació

Estudis: Grau en Traducció i Interpretació

Curs acadèmic: 2015-2016

Paraules clau

Traducció, comentari, portuguès, problemes de traducció, literatura, comparació, marques culturals, conte, novel·la.

Traducción, comentario, portugués, problemas de traducción, literatura, comparación, marcas culturales, cuento, novela.

Tradução, comentário, português, problemas de tradução, literatura, comparação, marcas culturais, conto, romance.

Resum del TFG

Aquest TFG consisteix a desenvolupar un projecte editorial. D'una banda, s'ha fet una traducció de qualitat al català del conte *Singularidades de uma rapariga loira*, obra de l'escriptor portuguès José Maria de Eça de Queirós, i de l'altra, s'hi troba un comentari sobre la feina duta a terme, indicant aspectes com els problemes de traducció confrontats i justificant la manera com els he resolt, una fitxa de l'autor i una anàlisi de la seva obra literària. Atès que existeix una traducció d'aquest conte al castellà i al francès, s'hi fa una anàlisi contrastiva, en què es comparen les semblances i les diferències en les solucions adoptades. Cal esmentar que també s'hi inclou una breu introducció al conte en tant que gènere, així com també la història de l'evolució del conte en la literatura portuguesa.

Este TFG consiste en desarrollar un proyecto editorial. Por un lado, se ha realizado una traducción de calidad al catalán del cuento *Singularidades de uma rapariga loira*, obra del escritor portugués José Maria de Eça de Queirós, y por el otro, un comentario sobre el trabajo elaborado, indicando aspectos como los problemas de traducción afrontados y justificando el modo de resolverlos, una ficha del autor y un análisis de su obra literaria. Como existe una traducción al castellano y al francés, he hecho un análisis contrastivo, en el que se comparan las similitudes y las diferencias en las soluciones adoptadas. Cabe poner de relieve que he incluido una breve introducción al cuento, en cuanto a género se refiere, así como también la historia de la evolución del cuento en la literatura portuguesa.

Este TFG consiste no desenvolvimento de um projeto editorial. Por um lado, apresenta-se uma tradução de qualidade para o catalão do conto *Singularidades de uma rapariga loira*, obra do escritor português José Maria de Eça de Queirós, e por outro lado, há um comentário sobre o trabalho feito, com aspectos como os problemas de tradução enfrentados e com o modo de os resolver, além disso, o trabalho consta de uma ficha do autor e uma análise da sua obra literária. Como existe uma tradução para o espanhol e o francês, realizou-se uma análise comparativa, na qual se confrontam as semelhanças e as diferenças nas soluções adotadas. Convém salientar que se inclui uma breve introdução ao conto, em relação ao género, assim como também a sua evolução na literatura portuguesa.

Avís legal

© Xavier Sarmiento Vigara, Barcelona, 2016. Tots els drets reservats.

Cap contingut d'aquest treball pot ésser objecte de reproducció, comunicació pública, difusió i/o transformació, de forma parcial o total, sense el permís o l'autorització del seu autor.

Aviso legal

© Xavier Sarmiento Vigara, Barcelona, 2016. Todos los derechos reservados.

Ningún contenido de este trabajo puede ser objeto de reproducción, comunicación pública, difusión y/o transformación, de forma parcial o total, sin el permiso o la autorización de su autor.

Aviso legal

© Xavier Sarmiento Vigara, Barcelona. Todos os direitos reservados.

Nenhum conteúdo deste trabalho pode ser objeto de reprodução, comunicação pública, difusão e/o transformação parcial ou total, sem autorização do autor.

Índex de continguts

Introducció	4
El conte	5
<i>El conte en la literatura portuguesa</i>	6
Singularidades de uma rapariga loira	8
<i>Característiques del conte</i>	10
L'autor: Eça de Queirós	11
<i>Temàtiques</i>	13
La traducció: Singularitats d'una noia rossa	14
I	14
II	25
Anàlisi de la traducció	36
<i>Problemes ortotipogràfics</i>	36
<i>Referències culturals</i>	37
<i>Problemes lèxics</i>	39
<i>Problemes pragmàtics</i>	41
Comparació de les traduccions en català, en castellà i en francès	42
Conclusió	46
Bibliografia	48
<i>Llocs web sobre «Singularidades de uma rapariga loira»</i>	48
<i>Diccionaris i enciclopèdies en línia</i>	48
<i>Traduccions</i>	49
<i>Llibres de consulta</i>	49
Annex	50
<i>Singularidades de uma rapariga loira</i>	50

Introducció

El treball de fi de grau és una de les darreres tasques abans de finalitzar els estudis. És el resultat de tot un procés d'aprenentatge i la demostració de l'assoliment dels coneixements necessaris per a la traducció i per a la interpretació.

Aquest TFG és pràctic, atès que es tracta d'un projecte editorial, i està centrat en l'àmbit de la traducció. S'hi pretén fer una traducció de qualitat del conte *Singularidades de uma rapariga loira*, a més d'una comentari detallat sobre les decisions preses.

Es durà a terme la traducció d'aquest conte de l'autor portuguès Eça de Queirós. A banda d'això, s'hi inclourà l'anàlisi corresponent per estudiar tots els vessants possibles de la traducció feta, un estudi en què es justifiquen detalladament el mètode, les tècniques i les solucions preses. Si bé la traducció és un art subjectiu, cal saber explicar amb claredat el raonament què ens ha portat a certa traducció i no a una altra.

La finalitat bàsica de tot plegat és la simulació d'un encàrrec real, de caire literari, i amb la responsabilitat i les dificultats pròpies de traduir i d'analitzar un autor de tan renom. Es tracta d'un estudi ben delimitat, una breu conscienciació de què és el gènere, per bé que també s'hi analitza —breument— la història universal del conte, ja que s'hi troba intrínsecament lligada.

L'elecció d'aquesta obra i d'aquest autor no ha estat pas atzarosa. Aquest conte és de força llargada, i està traduït a moltes llengües, encara que malauradament no pas al català. En castellà, en francès, en italià, entre d'altres, *Singularidades de uma rapariga loira* ha estat un conte amb molt d'èxit —fins i tot se n'ha fet una pel·lícula. Tingué tant d'èxit que inclús en una mateixa llengua, hi trobem diferents versions. Per exemple en castellà, trobem una quantitat notable de traduccions, les quals podrien ser catalogades de versions, amb títols diferents: *Rarezas de una muchacha rubia*, *Singularidades de una chica rubia* o *Excentricidades de una chica rubia*. De tota manera, tot això serà ben analitzat en l'apartat dedicat a l'anàlisi contrastiva. Si he triat aquest gènere, ha estat perquè volia abastar una obra sencera.

Els eixos bàsics que seguiré per tal d'assolir una bona traducció són la recerca, l'anàlisi autocrític i la revisió constant. A fi de produir aquest escrit, caldrà una recerca meticulosa i profunda, amb objectius ben delimitats, sobre el conte, en tant que gènere i tipologia textual. Tanmateix, el treball se centrarà en la meva traducció, en el seu anàlisi i en la comparació amb la versió en castellà i en francès. La importància del present

treball rau en la qualitat de la traducció que presento, i del minuciós estudi que se'n farà a posteriori.

La traducció s'haurà de fer sense llegir-ne cap altra prèviament, amb l'objectiu d'evitar tot tipus de contaminació, per més que després hi faci una comparació conscienciosa amb la versió en castellà i en francès. Amb l'objectiu de fer una traducció de qualitat, caldrà parlar especial atenció a l'autoria, pel fet de tractar-se d'un novel·lista tan reconegut, amb un estil d'escriptura tan propi i particular. Al capdavant, la meua intenció és apel·lar el lector i que la lectura el dugui a la mateixa reflexió que porta al lector en llengua original, i fins i tot transmetre la mateixa qualitat literària.

El lliurament d'aquest TFG està dividit en tres parts, les quals coincideixen amb la seva estructura bàsica. El primer correspon a la introducció, tant pel que fa al treball, al gènere, a l'autor i al conte traduït. El segon lliurament és el més important, atès que es tracta del punt fort del meu projecte, la traducció del conte i les explicacions sobre les decisions preses: tècniques, estratègies, etc. Finalment, es farà una comparació de la meua versió amb la versió en castellà i en francès, i per concloure, una reflexió sobre tota la tasca duta a terme. En aquest darrer apartat, serà on esclariré si he assolit els meus objectius.

El conte

Abans de tot cal definir què és el conte. Es tracta d'una narració breu amb força intensitat argumental, escrita en prosa. A causa de la seva brevetat, normalment se centra en un tema concret, per tal d'explicar un o diversos fets, ficticis o verídics. En el conte, l'element principal són els fets, moltes vegades tot el que hi succeeix és indispensable per a la cohesió de la trama. Treballa un tema en profunditat, sense digressions ni amplificacions, de manera concisa. Es caracteritza per la gran varietat temàtica, i mostra una gran flexibilitat d'estructures que permeten l'ús d'un ampli ventall de recursos.

S'han de distingir però, dues variants d'aquest gènere: el conte popular o folklòric i el conte literari. De fet, la principal diferència rau en l'autoria i en l'origen de la narració, així i tot també es podrien qualificar com a diferents etapes d'un mateix gènere. El popular té una autoria anònima, en la majoria dels casos s'ha transmès oralment i aparegué en forma de rondalla, llegenda o faula. Per aquest motiu, la majoria

són històries fictícies, mitològiques o èpiques. Actualment, són els contes destinats al públic infantil. A l'altra banda, s'hi troba el literari, d'autor reconegut i d'una qualitat remarcable en tots els aspectes.

El conte i la poesia són l'origen de tots els gèneres literaris, tanmateix són l'inici de la literatura tal com la concebem en l'actualitat. Tant a Portugal com a Catalunya, tots dos gèneres tenen una gran tradició. En aquest sentit, convisqueren en l'època de la poesia trobadoresca, d'una banda en galaicoportuguès i de l'altra en occità —i, fins i tot en català, encara que en menys nombre. Hi predominava la transmissió oral, pel fet de ser composicions fetes per a cantar i per a interpretar, en les quals prevalia la funció moralitzadora.

Durant molt de temps, el conte no fou considerat gènere, sinó una manifestació artística, més aviat popular i folklòrica, que no pas literària. Certament és difícil distingir-ne l'un de l'altre, però a partir del Renaixement, hi va haver una fractura entre els dos tipus de contes i cadascun començà a perfilar-se un de propi. La narració breu adoptà gradualment el ritme i la prosòdia típica de la literatura tradicional, més pròpia de la novel·la o la crònica. En efecte, s'hi introduïren les primeres innovacions pel que fa a la temàtica.

Els temes propis del Romanticisme s'adaptaven als requeriments d'aquesta nova tipologia de narrativa curta. Entre la temàtica més recurrent, hi trobem històries d'amor contrariat, de la mort, dels amants, de l'educació familiar, a banda dels episodis històrics que consagraren el gènere, entre d'altres. I de fet, foren els autors romàntics els qui començaren a treballar amb el conte. No obstant tot això, el conte europeu realment assolí la categoria de gènere durant el Realisme. Sota la influència d'aquest moviment, adquirí una força extraordinària: la narració curta visqué el seu moment d'esplendor, amb sòlids exemples arreu del continent: Narcís Oller a Catalunya, Guy de Maupassant a França, Anton Čekhov a Rússia, Giovanni Verga a Itàlia, Eça de Queirós a Portugal, Leopoldo Alas a Espanya, Henry James a Anglaterra, etc.

El conte en la literatura portuguesa

Aquest gènere ha viscut un paral·lelisme sorprenent en la literatura portuguesa i en la catalana. Els orígens del conte portuguès es remunten a l'edat mitjana, tot i amb això estava força restringit a l'àmbit de la narrativa oral i popular com a llegenda, faula o *cantiga*. S'escribia en galaicoportuguès: una llengua romànica que es parlà durant

aquesta època a la franja nord-occidental de la península ibèrica, predecessora de la llengua gallega i de la portuguesa. Fou en el període de màxim auge d'aquesta antiga llengua, entre el segle XII i el XV, quan es començaren a compilar en escriptura les expressions líriques dels trobadors, anomenades *cantigas*. Aquestes composicions eren poesies cantades: n'hi havia de diferents tipus (*de amor, de amigo, de romeria, de maldizer*, entre d'altres) i es recollien en *cancioneiros*.

S'ha de tenir en compte que les primeres narracions breus amb les característiques pròpies del conte aparegueren gràcies als monjos copistes, o amanuenses. Durant aquella època, com els únics focus de cultura eren els monestirs, allà començà la prosa medieval. Aquestes narracions breus eren històries de la Bíblia, llegendes sobre sants (les hagiografies) o històries de caràcter religiós. La única finalitat de tot plegat era moralitzadora, així que tota aquesta producció tenia només un objectiu: la transmissió del coneixement de com viure una benèvola vida cristiana, sense pecat. Finalment, tota aquesta producció propicià l'aparició de creacions originals. De manera paral·lela, mal que no tingué molta rellevància en l'àmbit literari, aparegueren narracions breus en els llibres nobiliaris i de llinatges en forma de llegenda, en què s'explicaven fets mitològics o imaginaris i es magnificaven les gestes i les fetes d'alguns membres de la família.

En la literatura portuguesa, Fernão Mendes Pinto començà a desenvolupar el conte durant el segle XVI, malgrat fer-ho indirectament: la seva mestria a l'hora d'escriure el llibre *Peregrinação* fa que la trama de cada capítol sigui molt intensa. Transforma cadascun dels episodis en contes seqüencials amb un encavalcament del conjunt textual, difícil d'enquadrar dins un altre gènere literari. En aquest llibre, s'hi narren diferents viatges que l'autor féu pel món, encara que alguns ocorregueren de veritat, en trobem d'altres difícils de contrastar.

Cal fer esment específic d'Alexandre Herculano amb *Lendas e narrativas* i de Rabelo da Silva amb *Contos e Lendas*, perquè ajudaren a guanyar reconeixement a aquest gènere força menystingut fins aquest moment. El conte fou perfeccionat per Camilo Castelo Branco i Júlio Dinis i, en conseqüència, assolí més autonomia com a forma de ficció. Com encara estava massa enfocat en les narracions històriques, de cròniques o de llegendes, el gènere vacil·lava entre la literatura i el folklorisme. Molts estudiosos afirmen que en aquest punt ens trobem amb un gènere híbrid.

Sens dubte però, fou amb el Realisme del segle XIX que aquest gènere

s'instal·là definitivament en la literatura portuguesa. Justament, un dels escriptor cabdals del conte i del realisme fou Eça de Queirós, mestre d'aquesta i d'altres formes de ficció. El conte *Singularidades de uma rapariga loira* és un dels més importants del període, encara que es caracteritza per ser objecte d'un contrast entre el Romanticisme i el Realisme. Aquesta història es publicà en un diari, i pòstumament integrada en el llibre *Contos*.

El segle XX fou un període de grans canvis, també per a la literatura. Pels volts del 1910, aparegué un moviment cultural portuguès, interessat a modernitzar la llengua portuguesa amb un ideal nacionalista com a rerefons: la *Renascença*. En comparació amb la Renaixença catalana, la portuguesa arribà més tard. Els motius i els objectius d'aquests moviments foren diferent en tots dos països.

Aquest corrent veu la llum amb la publicació de la revista *A Águia*. Es pot afirmar que es tracta d'un esforç col·lectiu per a la renovació de la literatura portuguesa. Més tard, arribà la dictadura de Salazar, i amb ella, una producció literària controlada i censurada pel règim. Els pocs que s'atrevien a escriure sobre temes crítics eren els escriptors portuguesos a l'exili.

El segle XX aportà al conte noves característiques que revolucionaren el gènere. Els autors utilitzaren tècniques innovadores i introduïren temes nous, motiu pel qual es començà a fragmentar en molts subgèneres, segons la temàtica. És en aquest període, quan es deixa de comparar la novel·la amb el conte, perquè finalment s'entén que no són comparables, sinó dos gèneres que ofereixen possibilitats diferents. Durant aquest segle, el conte guanyà l'acceptació com a gènere propi, i així obtingué una definició formal i ben delimitada.

Cal destacar la producció d'antologies de contes a les darreries del segle XX i al nostre segle, les quals miren de recollir la història i l'essència del conte en llengua portuguesa d'entre aquestes, convé esmentar l'antologia de Vasco Graça Moura, molt extensa, i la de João de Melo. Altres autors molt importants, escriptors de contes, foren José Saramago, Luísa Costa Gomes e Jacinto Lucas Pires.

Singularidades de uma rapariga loira

És el primer conte d'Eça de Queirós, publicat l'any 1873 en el *Diário de Notícias*, en el qual col·laborava sovint. És una història dividida en dues parts i narra la història d'amor entre Macário i Luísa.

Es tracta d'una història d'amor que s'acaba després de revelar-se el fosc secret de la noia. La narració comença amb un narrador anònim que explica com conegué Macário, un home que havia perdut el cap per una dona. Han de compartir l'habitació en una fonda, a la regió del Minho. És allà on Macário comença a narrar la seva història d'amor.

Macário, un jove de vint anys, honest i idealista, viu a Lisboa i treballa a la botiga de l'oncle com a comptable. Un dia entreveu a la balconada de l'edifici del davant una bonica dona morena vestida de dol. L'endemà, apareix la filla d'aquesta dona, Luísa, una jove rossa amb un físic angelical. Tot just veure-la, queda captivat per la seva bellesa. En un tres i no res, s'enamora apassionadament. Des d'aquell moment, alguna cosa canvia dins seu: no es pot concentrar en la feina, no para atenció a res, va embadalit...

Una setmana més tard, arriba el màgic moment de la primera trobada: la filla i la mare van a comprar a la botiga on Macário treballa. Tot encisat, li agrada pensar que ve a veure'l, «una mentida sentimental» per a ell. Els treballadors els ensenyen diversos teixits, finalment els mostren uns mocadors que provenen de l'Índia. Misteriosament, aquests mocadors desapareixen.

Gràcies a un amic, Macário té la oportunitat de trobar-se amb totes dues en una festa de la burgesia lisboeta. Uns quants dies més tard, es retroben tots en un sopar. Un altre cop, es produeix una misteriosa desaparició, es tracta d'una moneda d'or que roda per la taula, cau a terra i desapareix, ni tan sols se sent el soroll de l'impacte amb el terra.

L'amor que ell li professa és tan profund que decideix demanar a l'oncle Francisco, si li permet casar-se amb ella. Ell li ho nega, i l'acomia de la botiga. Malgrat viure al carrer i haver-se quedat sense res, segueix enamorat de Luísa, a la qual veu d'amagat. A partir d'aquí, Macário farà tot el possible per casar-s'hi. Empès pel seu amic, s'expatria i marxa a Cap Verd a fer fortuna.

Els anys passen, i ell torna a Lisboa, però amb una diferència, ara és ric i té un projecte en ment: vol casar-se amb Luísa en el termini d'un any. L'amic li demana diners per a muntar un negoci i Macário els hi deixa, amb tanta mala sort que l'amic desapareix i no recupera ni un cèntim. El protagonista, arruïnat i pobre novament, retorna a Cap Verd.

Per sort, fa fortuna de nou, tot i que ha de passar per moltes penúries. Quan torna sa i estalvi a Lisboa, veu l'oncle i sorprenentment, ha canviat d'opinió, i ara si que li

permet casar-s'hi, i a més, li ofereix la seva antiga feina. Ell feliç i decidit, es vol casar amb la seva enamorada, finalment sembla que l'amor ha triomfat: però és aquí on es revela el fosc secret de Luísa, quan van a comprar l'anell per al casament. En una joieria, el dependent s'adona que ella se n'ha endut un d'amagat, i és en aquest moment, quan Macário renuncia a aquest amor impossible. Com ja ha perdut la confiança, abandona Luísa per a no veure-la mai més.

Característiques del conte

Hi trobem dos narradors clarament identificables, un d'anònim i el personatge principal, Macário. El primer és omniscient i omnipresent, tot i que el seu coneixement de la història està condicionat per la narració de l'altre. L'autor, però, fa servir tot un seguit de modalitats de narració amb desimboltura. Al principi, el narrador anònim s'adreça directament al lector, a tall de preàmbul o pròleg, més endavant és només Macário qui narra la història. Amb el narrador anònim, ens provoca un allunyament psicològic de la història amb tot un seguit d'intervencions, en les quals fa servir constantment la ironia. A més a més, aquest narrador és conscient d'allò que ens explica, així que manté la distància o s'hi involucra per donar la seva opinió, segons els propis interessos. Hi ha cops que descriu fidelment el que comenta, d'altres en canvi hi intervé i deixa anar comentaris maliciosos.

Convé remarcar la importància del corrent literari en el qual s'enquadra aquest conte. Si bé és una obra realista, la intenció de l'autor és contraposar la superioritat d'aquest moviment al Romanticisme. Al cap i a la fi critica, descaradament, el moviment romàntic fins a la caricaturització, mitjançant recursos com la ironia. El narrador anònim ja coneix la desil·lusió amorosa de Macário des del principi, descrit com a positiu i realista, confessa que es deixa portar per la melangia, pel misticisme, i per la transcendència espiritual. D'altra banda, l'autor dota el personatge principal, Macário, de les característiques pròpies d'un personatge romàntic: la ingenuïtat, la idealització, l'exaltació de l'amor... Per tal de trencar aquesta màgia romàntica, Eça implementa intel·ligentment el narrador anònim que fa una crítica realista del sentimentalisme de la història, tot i que a mesura que el conte avança, hi ha un canvi molt perceptible: el narrador anònim s'involucra en la història. Malgrat la brevetat del conte, ha estat construït amb una minuciositat colossal.

El Realisme hi és molt present: no es pot passar sense mencionar que l'autor és crític amb l'entorn social i l'època que li tocà viure. Com a peça clau del realisme,

l'autor vol mostrar que la humanitat s'ha construït sobre les desil·lusions, la falsedat i la vanitat. El seu parer és que el Romanticisme havia amagat tot això amb l'idealisme exacerbant que promulgava. La moral d'aquesta història és que les coses no són sempre allò que semblen, l'eterna dualitat entre essència i aparença. A tall d'exemple: Luísa roba objectes de valor, sense que ningú no se n'adoni; l'amic que ajuda Macário diverses vegades abans de traïr-lo. Així doncs, es pot afirmar que el realisme de l'obra ens acostava a la vida quotidiana del Portugal de la segona meitat del segle XIX. Les fondes, els sopars, les festes de la burgesia lisboeta, la facilitat per a esdevenir ric a les colònies, etc.

La història ens transmet una visió complexa i pessimista, proposada per mitjà de situacions convencionals. L'autor es reserva per a si mateix la crítica i el judici moral. Fa servir els personatges com ell vol, certament els principals tenen trets que els fan versemblants, però justament per això, es nota que l'autor se'n riu i els condemna. Tots ells apareixen sense la capacitat de decidir sobre el seu destí, al cap i a la fi, han de carregar amb els seus defectes, la seva educació, l'entorn social que els ha tocat viure —el fet de deixar que el personatge es desenvolupi sense intercedir-hi directament, fa que l'obra tingui un to propi del naturalisme. Així doncs, Luísa podria ser cleptòmana i deixaria de ser responsable conscient dels seus actes. L'oncle Francisco i Macário segueixen els valors morals de l'època, el que condiciona directament les reaccions de cadascun durant el conte.

És important fer referència al final de la història. Macário no deixa Luísa perquè s'hagi desenamorat, sinó perquè ella no correspon al seu ideal moral: ell, un home de valors morals sòlids, no pot viure amb una persona mentidera i artificial.

L'autor: Eça de Queirós

José Maria Eça de Queirós fou un important escriptor portuguès del segle XIX. Nasqué el 25 de novembre de l'any 1845 a la ciutat de Póvoa de Varzim, morí a París el 16 d'agost de l'any 1900.

Quan només tenia 16 anys d'edat, encetà els estudis de dret a Coïmbra, on coincidí amb altres representants de la Generació dels anys 70, un moviment acadèmic que revolucionà la cultura portuguesa, mitjançant la introducció del pensament modern i la innovació. En la literatura es manifestà amb el Realisme.

Conjuntament amb Antero de Quental, un altre escriptor polèmic del moment, és un dels grans noms de la poesia portuguesa. Eça de Queirós treballà com a administrador municipal de la ciutat de Leiria, i també visqué en diversos països com a cònsol de Portugal: a L'Havana (1872), a Newcastle (1874), a Bristol (1878) i a París (1888).

Fou el renovador de la llengua literària portuguesa. Des del principi impactà el seu estil en l'ús del portuguès, perquè era un llenguatge corrent i planer, però alhora, el feia servir a la perfecció amb l'objectiu de mantenir un registre culte i literari. La ironia i la sàtira, en tant que recursos estilístics, són presents en tota la seva obra. Convé destacar que fou garant d'un vocabulari molt ric i d'una adjectivació prodigiosa, mai vista fins al moment a Portugal. Dins la seva obra, hi trobem una gran varietat de corrents literaris, tot i que la majoria és eminentment realista i naturalista.

Després de viatjar per Orient on fou corresponsal del *Diário Nacional*, retornà a Lisboa on treballà amb Antero de Quental i Jaime Batalha, un altre escriptor de renom. Ben aviat, col·laborà en diversos diaris com *A Atualidade*, *A Gazeta de Notícias*, *A Revista Moderna*, *O Diário de Portugal*, etc.

Gràcies a la seva experiència a l'estranger, pogué comparar la situació del seu país amb la d'altres. Aquest distanciament propicià que publicés obres força crítiques amb la societat portuguesa. Els estudiosos d'Eça de Queirós coincideixen a dividir la seva obra literària en tres períodes:

La fase prerealista, on hi predomina la humanització de la naturalesa i alguns temes romàntics, tot i que certament hi són tractats amb ironia. Algunes obres d'aquest període són *Prosas bárbaras*, o *O mistério da estrada de Sintra*.

La fase realista, a la qual pertany el conte traduït, és quan comença el seu atac al romanticisme. Entre les obres produïdes en aquest període, destaquen *O primo Basilio*, *O crime do padre Amaro*, *A capital*, *O conde de Abranhos*, *O mandarim* i *A relíquia*.

La maduresa artística és el període en què defineix què és per a ell el Realisme i el Naturalisme. L'autor esdevé més moderat pel que fa als temes, però en canvi, es preocupa molt més per l'estètica, per la precisió lèxica i per la perfecció gramatical. Deixa un espai per a filosofar i rumiar sobre els valors de l'ésser humà. Aquesta etapa abasta novel·les com *A ilustre casa de Ramires*, *A correspondência de Fradique Mendes* i *A cidade e as serras*.

Temàtiques

La temàtica queirosiana és molt extensa, inclou temes molt variats, tot i que hi predomina la crítica social. L'autor critica aferrissadament la societat portuguesa de la seva època, mira de mostrar com les classes benestants també tenien una part fosca. El seu esperit crític i realista amb la nova societat capitalista que tot just començava, propicià que retratés els sentiments humans, sense l'idealisme exagerat del Romanticisme. Eça fou molt crític també amb la decadència dels valors morals, tant de la burgesia com del clergat, és a dir, dels estaments de poder. Algunes obres que tracten aquests temes són: *O crime do padre Amaro*, *O primo Basílio* i *Os Maia*, entre d'altres. A més, en aquests llibres, també s'hi tracta l'amor prohibit, un tema recurrent en tota la seva obra: entre un mossèn i una burgesa, entre familiars... *O mistério da estrada Sintra* és de vital importància per a la literatura portuguesa, perquè és la primera novel·la de trama policíac.

En l'època de l'autor, l'Orient era un tema en auge, la fascinació d'Europa pel descobriment d'aquestes cultures tan exòtiques queda palesa en la literatura europea. Els viatges per Orient són un tema important de la obra queirosiana, encara que només es tracti directament en dues obres. És curiós que l'autor mantingui l'imaginari idealista que es tenia d'Orient, més propi del Romanticisme, tot i que aprofita això per a criticar l'excessiu tradicionalisme catòlic de la societat portuguesa. *A relíquia* i *O mandarim* tracten aquest tema. D'una banda, *A relíquia* parla de Jerusalem i de la vida de Jesus, i és aquí on inclou la crítica a la societat portuguesa, tan catòlica i plena de prejudicis. De l'altra, en la novel·la *O mandarim*, mostra una visió d'Orient mitjançant un personatge europeu: mostra com sorprenen els costums i els valors morals de les societats orientals.

S'han d'esmentar els temes del recull de contes *Contos*. Una obra pòstuma de l'autor, en la qual hi ha tretze contes que mostren la seva prodigiositat en tot tipus de narració. Aquests contes, escrits al llarg de la seva vida, són una mostra de les diferents fases per les quals ha passat, un recull que ens permet tenir una visió global i ben definida de la seva obra completa, de tots els temes de la seva obra: la hipocresia, l'amor trencat, la putridesa dels estaments de poder, les falses aparences, l'amor prohibit...

La traducció: Singularitats d'una noia rossa

I

Començà a explicar-me que el seu cas era simple, i que es deia Macário... He d'aclarir que vaig conèixer aquest home en una fonda a la regió de Minho.

Era alt i gros: tenia una calba vasta, lluent i llisa, amb flocs de cabells blancs que s'erïaven al voltant; i els ulls negres, encerclats d'una pell arrugada i esgrogueïda, i de bosses papudes, tenien una singular claror i rectitud —darrere les ulleres rodones de carei. Tenia la barba afaitada, la barbeta prominent i ben definida. Vestia una corbata de setí negre fixada amb una agulla pel darrere; un abric llarg de color pinyó, de mànigues estretes i ajustades i amb els punys de vellutet. I per l'ampla obertura de la seva armilla de seda, en què brillava una gruixut collar antic, hi ressortien els plecs tous d'una camisa brodada.

Era setembre: les nits ja començaven aviat, amb una fredor penetrant i seca i una foscor entorpidora. Jo ja havia baixat de la diligència, cansat, afamat, tot tremolant, sota una manta de ratlles escarlates.

Acabàvem de travessar la serra i els seus paisatges foscos i desèrtics. Eren les vuit del vespre. El cel era rúfol i brut. I, sia l'adormiment cerebral pel moviment monòton de la diligència, sia la feblesa nerviosa del cansament, o la influència del paisatge escarpat i àrid sota el balmat silenci nocturn, o la opressió de l'electricitat que emplenava l'altura, el fet és que jo —de naturalesa positiva i realista— estava turmentat per la imaginació i per les quimeres. És cert que, en el fons de cadascun de nosaltres, existeix —encara que ens hagin educat amb molta fredor—, un bri de misticisme; només cal un paisatge taciturn, el vell mur d'un cementiri, un erm ascètic, l'emol·lient claror de la lluna, perquè aquest fons místic s'engrandeixi, s'estengui com una boira, empleni l'ànima, la sensació i la idea, i així esdevingui el més matemàtic, o el més crític, —tan trist, tan visionari, tan idealista—, com un vell monjo poeta. A mi, el que m'havia arrossegat a la quimera i al somni, fou l'aspecte del monestir de Rostelo que havia vist sota la claror suau i tardorenca del vespre, en el seu dolç turó. Aleshores, mentre queia el capvespre —la diligència rodava sense descans al galop escardalenc dels seus prims cavalls blancs, i el cotxer, amb el cap amagat sota la caputxa del gavany, ruminava la seva pipa—, jo vaig començar elegíacament, ridículament, a considerar l'esterilitat de la vida: i desitjava ser un monjo, viure en un convent, tranquil, entre arbredes, o viure a la murmuradora concavitat d'una vall, i mentre l'aigua de la closa

canta sonorament a l'abeurador de pedra, llegir la *Imitació*, i mentre escolto cantar els rossinyols als llorers, sentir enyorança del Cel —no és pot ser més estúpid, però jo em sentia així, i atribueixo aquesta disposició visionària a la manca d'esperit, a la impressió, que provocà la història d'aquell home amb els punys de vellutet. La meva curiositat s'originà durant el ressopó, quan desfeia el pit d'una gallina ofegada en arròs blanc, amb talls vermells de llom embotit a una banda, i la minyona, una grassa plena de pigues, feia escumar el vi verd en un got, abocant-lo amb una petita gerra de vidre: l'home era davant meu, menjant tranquil·lament la seva gelea; li vaig preguntar, amb la boca plena i el meu tovalló de Ili de Guimarães agafat amb la punta dels dits «si era de Vila Real».

—Visc allà. Fa molts anys, digué ell.

—Terra de dones boniques, segons m'han dit, vaig dir jo.

L'home callà.

—Oi?, vaig insistir-hi.

L'home es contragué en un silenci prominent. Fins aquell moment, havia estat alegre, rient dilatadament, loquaç, i ple de bondat. Però aleshores, encarcarà el seu somriure fi.

Vaig entendre que havia tocat el voraviu d'un record. Hi havia del cert en el destí d'aquell vell, una *dona*. Allà s'amagava el seu melodrama o la seva farsa, perquè inconscientment s'arrelà en mi la idea que la *vivència*, el *cas* d'aquell home, havia de ser grotesca, i exhalar escarni.

De manera que li vaig dir:

—A mi, m'han assegurat que les dones de Vila Real són les més boniques de tota la regió de Minho. Per a ulls negres Guimarães, per a cossos Santo Aleixo, per a trenes os Arcos: és allà on es veuen cabelleres clares com el blat.

L'home estava callat, menjant, amb els ulls baixos.

—Per a cintures fines Viana do Castelo, per a bones pells Amarante, i per a tot plegat Vila Real. Jo tinc un amic que vingué a casar-se a Vila Real. Potser el coneix.

En Peixoto, un d'alt, de barba rossa, batxiller..

—En Peixoto, sí, digué ell, mirant greument cap a mi.

Vingué a Vila Real per casar-se, com antigament s'anava a Andalusia, qüestió de trobar la flor de la perfecció. «Salut!»

Jo evidentment el cohibia, perquè es posà dret, s'apropà a la finestra amb un pas pesat, i fou aleshores quan em vaig fixar en les seves grosses sabates de caixmir amb sola gruixuda i cordons de cuir. I sortí.

Quan vaig demanar el meu canelobre, la minyona me n'acostà un de llautó il·lustrós i antic i digué:

—Vostè comparteix cambra. La número 3.

A les fondes del Minho, de vegades, haver de compartir cambra pot ser incòmode.

—Au, vaig dir jo.

La número 3 era al final del passadís. A banda i banda, al costat de les portes, els hostes havien deixat el seu calçat per il·lustrar: hi havia unes botes grosses de muntar, brutes, amb esperons de corretja; les sabates blanques d'un caçador, botes de terratinent, d'altres canyes vermelles; les botes d'un mossèn, altes, amb una borla; els botins de vaqueta desgastats, d'un estudiant; i al costat d'una altra, de la número 15, hi havia unes botines de dona, de xarol, petites i fines, i tot just a tocar, un parell de petitones botes d'infant, esclarissades i abonyegades, descordades i amb les canyes de xai caigudes cap als cantons. Tots dormien. Davant la número 3, hi havia les sabates de caixmir amb cordons de cuir: i quan vaig obrir al porta, vaig veure com l'home amb els punys de vellutet, es lligava al cap un mocador de seda: duïa una jaqueta curta amb estampats florals, mitjons de llana, gruixuts i llargs, i els peus ficats en sabatilles de franel·la.

—Faci com si no hi fos, digué ell.

—No s'amoïni —i per establir un ambient d'intimitat em vaig treure la jaqueta.

No confessaré els motius pels quals al cap de poca estona de ficar-se al llit, m'explicà la seva història. Hi ha un proverbi eslau d'Halitxinà que diu: allò que no expliques a la teva dona, allò que no expliques al teu amic, ho expliques a un estrany, en una fonda. Però ell tingué força enrabiades inesperades durant la seva extensa i sentida confidència. Fou a causa del meu amic, d'en Peixoto, que havia vingut a casar-se a Vila Real. El vaig veure plorar, a aquell vell de gairebé seixanta anys: potser la història serà considerada de banal: a mi però, que aquella nit estava nerviós i sensible, em semblà terrible —però l'explico només com un infortuni singular de la vida amorosa...

Començà aleshores a explicar que el seu cas era simple, i que es deia Macário. Llavors vaig preguntar si era d'una família que jo havia conegut amb el cognom de *Macário*. I com ell respongué que n'era cosí, féu que jo en sentís simpatia, perquè els Macário eren una antiga família, quasi una dinastia de comerciants que mantenia amb una severitat religiosa la seva tradició d'honra i d'escrúpols. En Macário m'explicà que

en la seva joventut, pels volts de l'any 1823 o 33, el seu oncle Francisco tenia a Lisboa un magatzem de teixits, i que ell hi havia treballat com a venedor. Amb el temps, l'oncle s'havia adonat de certs instints intel·ligents i del talent pràctic i aritmètic d'en Macário, i el deixà dur els comptes. En Macário esdevingué el *tenidor de llibres*.

M'explicà que com era de naturalesa limfàtica i fins i tot tímida, la seva vida tenia en aquell temps una gran concentració. Una feina escrupolosa i fidel, uns quants berenars al camp, un gust notori per la indumentària refinada i la roba blanca, era tot el que li interessava en la vida. En aquella època, l'existència era casolana i austera. Una gran simplicitat social regia els costums: els esperits eren més ingenus, els sentiments menys complicats. Sopar alegrement a l'horta, sota les parres, contemplant les aigües de regadiu córrer, plorar amb els melodrames recitats entre els bastidors del gran teatre de la Rua do Salitre, il·luminats amb cera, eren acontentaments suficients per a la burgesia cautelosa. A més d'això, els temps eren confusos i revolucionaris: i res no torna l'home tan solitari, arraulit vora el confortable caliu de la xemeneia, feliç amb una vida fàcil i simple, com la guerra. La pau fa lliure la imaginació que provoca les impaciències del desig.

En Macário als vint-i-dos anys, encara no havia —com li deia una vella tieta, amant del magistrat Curvo Semedo, de l'Arcàdia— *sentit Venus*.

Però en aquell temps, vingué a viure davant el magatzem dels Macário, al tercer pis, una dona de quaranta anys, vestida de dol, amb la pell blanca i pàl·lida, el bust ben posat i rodó, i un aspecte desitjable. L'escrivania d'en Macário era al primer pis, sobre el magatzem, hi havia una balconada, i un matí, des d'allà veié aquella dona, amb els cabells negres, llargs i arrissats, vestida amb una xambra blanca i els braços nus, acostar-se a l'ampit de la finestra a espolsar un vestit. En Macário s'hi fixà, i sense cap mala intenció, pensà que als vint anys aquella dona devia haver estat una persona captivadora i plena de caràcter: perquè els seus cabells violents i aspres, la sobrecella espessa, els llavis forts, el perfil aguilenc i ferm, revelaven un temperament viu, i somnis apassionats. Malgrat tot, ell continuà ordenant serenament les seves xifres. Però a la nit, quan fumava arrambat a la finestra que donava al pati: era juliol i l'atmosfera estava elèctrica i amorosa: el rabell d'un veí gemegava un romanç morisc, i llavors sensibilitzava, era tot un melodrama; La cambra era sota una penombra dolça i plena de misteri, i en Macário que anava amb sabatilles començà a recordar aquells cabells negres i forts i aquells braços que tenien el color dels marbres pàl·lids: estirà el cos, féu rodar lleugerament el cap per sobre del respatller de la cadira de vímet, com els gats

sensibles quan es freguen, i entre badalls, arribà a la conclusió que la seva vida era monòtona. I l'endemà, encara impressionat, s'assegué a l'escripcia amb la finestra oberta de bat a bat, i observant l'edifici del davant —on vivien aquells cabells llargs—, començà a preparar a poc a poc la ploma per escriure. Però ningú no tragué el cap per la finestra amb el marc verd. En Macário n'estava fart, se sentia cansat i la feina se li feia pesada. Li semblava que al carrer hi havia un sol alegre, i que als prats les ombres devien ser mimoses i que s'hi estaria bé, veient l'aleteig de les papallones blanques al voltant dels lligabosc! I quan tancà l'escripcia, sentí com s'obriren els finestrals del davant; eren de ben segur els cabells negres. Però n'aparegueren uns de rossos. Oh! Evidentment, en Macário sortí a la balconada a esmolir un llapis. Era una noia que devia tenir vint anys, fina, fresca, rossa com una vinyeta anglesa: la blancor de la pell tenia una mica de la transparència de les velles porcellanes, i hi havia en el seu perfil, un traçat pur com de medalla antiga, i els vells poetes pintorescs l'hagueren anomenat colom, ermini, neu i or.

En Macário es digué a si mateix: deu ser la filla. L'altra vestia de dol, però aquesta, la rossa, tenia un vestit de mussolina amb llunes blaves, un fulard de cambrai que li cobria el pit i les mànigues brodades amb randes, i tot allò era net, jove, fresc, dòcil i tendre.

En aquell temps, en Macário era ros i duia la barba curta. Tenia els cabells arrissats i la seva figura devia tenir l'aire sec i nerviós que després del segle XVIII i de la revolució —fou tan vulgar entre les races plebees.

La noia rossa es fixà naturalment en en Macário, però naturalment tancà la vidriera, i corregué pel darrere una cortina de mussolina brodada. Aquestes fines cortines són de l'època de Goethe i guarden —en la vida amorosa— un interessant destí: agafar la punta de la cortina i aguarar discretament, agitar-les suaument, revela una finalitat; enretirar-les, deixar-hi una flor i fer sentir que pel darrere un rostre atent es mou i espera, són velles maneres de, en la realitat i en l'art, començar una història d'amor. La cortina s'enretirà lentament i el rostre ros s'amagava allà.

En Macário no me n'explicà tots els detalls —de la història minuciosa del seu cor. Digué que només en cinc dies, *ja estava boig per ella*.

Després d'allò, la feina esdevingué feixuga i deixà de parar atenció, i en la seva bonica cal·ligrafia ferma i allargada, hi aparegueren corbes, ganxos, floritures, s'hi plasmà l'enamorament impacient dels seus nervis. No la podia veure al matí: el sol

xafogós de juliol, resplendia i escalfava la petita finestra amb ampit. Només a la tarda, es descorria la cortina, s'obria de bat a bat la vidriera, i ella, posava un coixinet a l'ampit i s'hi recolzava dolça i fresca amb un ventall. El ventall pel qual en Macário s'intrigà: era un ventall xinès, rodó, de seda blanca amb dracs escarlates brodats, una sanefa de plomatge blau fina i fresca com de borrisol i el mànec d'ivori, d'on queien dues borles de fils d'or, tenia incrustacions de nacre segons l'encisador estil persa.

Era un ventall magnífic i en aquell temps no gaire normal a mans plebees d'una noia vestida de mussolina. Però com ella era rossa i la mare tan meridional, en Macário, amb la intuïció interpretativa d'un enamorat, féu saber a la seva curiositat: deu ser filla d'un anglès. Els anglesos van a la Xina, a Pèrsia, a Ormuz, a Austràlia, i tornen plens d'aquelles luxoses joies exòtiques, i ni en Macário sabia per què l'intrigava tant aquell ventall mandarí: però segons em digué «*li havia entrat pels ulls*». Havia passat una setmana, quan un dia, en Macário veié, des de la seva escriptoria, que ella, la rossa, sortia amb la mare, perquè ja s'havia acostumat a considerar-la la mare d'aquella magnífica persona, magníficament pàl·lida i vestida de dol.

En Macário s'apropà a la finestra i les veié creuar el carrer, i tot seguit entraren al magatzem. Al seu magatzem! Baixà a la botiga tremolós, angoixat, apassionat i amb palpitations. Elles ja eren davant el mostrador, i un dependent els mostrava caixmir negre. Això commogué en Macário. Ell mateix m'ho digué:

—Perquè al cap i a la fi, benvolgut, no era natural que elles vinguessin a comprar, per a elles, caixmir negre.

I no: elles no feien servir *amazones*, i de ben segur que no volien escalfar cadires amb caixmir negre, no hi havia homes a casa seva, cosa que significava que si elles venien, era per veure'l més de prop, d'una manera elegant, amb la intenció d'enraonar-hi, i tot això per a ell, tenia l'encant penetrant d'una mentida sentimental. Jo vaig dir a en Macário: que si tot succeï així, ell devia trobar estrany aquell moviment amorós, perquè denotava en la mare una complicitat equívoca. Ell em confessà *que no pensava això*. S'apropà al mostrador i estúpidaament digué:

—Sí, senyor, van ben servides, aquest caixmir no encongeix.

I la rossa clavà en ell la seva mirada blava i fou com si en Macário se sentís envoltat de la dolçor del cel.

Però quan estava a punt de deixar anar un mot revelador i vehement, l'oncle Francisco aparegué al fons del magatzem, amb el seu abric llarg de color pinyó de botons grocs. Com era insòlit i singular veure el tenidor de llibres atendre al mostrador, i

l'oncle amb la seva crítica incòmoda i de solter s'escandalitzaria, en Macário començà a pujar lentament l'escala de cargol que duia al despatx, i encara tingué temps de sentir una darrera vegada la delicada veu de la rossa que dolçament deia:

—Ara m'agradaria veure mocadors de l'Índia.

I el dependent els mostrà un petit paquet d'aquells mocadors, amuntegats i estrets per una veta daurada. En Macário havia vist en aquella visita una revelació d'amor, gairebé una *declaració*, estigué tot el dia entregat a les impaciències amargues de la passió. Anava distret, abstret, pueril, no parà atenció a la comptabilitat, sopà callat, sense escoltar com l'oncle Francisco lloava les mandonguilles, ni féu esment al sou que li fou pagat a les tres, i no entengué les recomanacions de l'oncle i la preocupació dels dependents per la desaparició d'un paquet de mocadors de l'Índia.

—És el mal costum de deixar entrar pobres al magatzem —havia dit amb el seu laconisme majestuós l'oncle Francisco—. Són dotze mil rals de mocadors. Cop baix als meus comptes!

Així i tot, en Macário rumiava secretament una carta, però l'endemà, quan era a la balconada, la mare, la dels cabells negres, s'apropà a l'ampit de la finestra, i en aquell moment, passava pel carrer un noi amic d'en Macário que en veure aquella dona, la mirà fixament i li féu una salutació plena de cortesia simpàtica amb el seu barret de palla. En Macário se sentia radiant: més tard aquella nit, cercà l'amic i abruptament, sense mitges tintes:

—Qui és la dona que has saludat avui davant del magatzem?

—És la Vilaça. Una dona bonica.

—I la filla?

—La filla?

—Sí, una de rossa, clara, amb un ventall xinès.

—Ah sí. La filla.

—És el que deia...

—Sí, i què?

—És maca.

—És maca.

—És gent de bona família, oi?

—Sí, de bona família.

—Ostres! Les coneixes molt.

—Les conec. Molt no. Les he vistes unes quantes vegades a casa de la

senyora Claudia, ja fa temps.

—Bé, escolta... I en Macário, li explicà la història del seu cor despert i exigent, i parlà de l'amor amb les exaltacions típiques de l'època, i finalment acabà demanant per la glòria de la seva vida que trobés un mitjà de fer-los coincidir. No era difícil. Cada dissabte, les Vilaça anaven a casa d'un notari molt ric que vivia a la Rua dos Calafates. Eren trobades tranquil·les, on es cantaven motets al clavecí, es glosaven mots i s'hi feien jocs amb peces de roba del temps de la reina Maria I, i a les nou del vespre, la minyona servia les begudes. Bé. Al dissabte següent, en Macário, vestit amb una levita blava, pantalons vaquers cenyits per un fiador amb trama de metall, corbata de setí violeta, feia una reverència a la senyora Maria da Graça, dona del notari, seca i perspicaç que duia un vestit brodat a punt de matís i tenia el nas encorbat, i que també duia un monocle amb muntura de carei i una ploma de marabú en els seus cabells grisencs. Ja era a tocar de la sala, entre un fru-fru de vestits enormes, la jove Vilaça, vestida de blanc, simple, fresca, amb els seus aires de gravat colorit. La mare Vilaça, la superba dona pàl·lida, murmurava amb un magistrat de figura apoplèctica. El notari era un home lletrat, llatísta, i amic de les muses, escrivia en un diari d'aleshores, anomenat *El cabàs de les Dames*: perquè era sobretot galant, i ell mateix es feia dir, en una oda pintoresca, *escuder de Venus*. Les belles arts emplenaven aquestes reunions, i segur que una nit qualsevol, un poeta de l'època devia llegir uns versos titulats *Elmira, o la venjança del venecià*... Començaven aleshores a aparèixer les primeres audàcies romàntiques. Les revolucions de Grècia atreïen els esperits romàntics i de la mitologia es passava als meravellosos països d'Orient. Arreu es parlava del paixà de Janina. I la poesia s'apoderava voraçment d'aquest nou i virginal món de minarets, serralls, sultanes vestides de color d'ambre, pirates d'arxipèlag, i de sales engalanades, desbordants de perfum d'àloe, on paixàs decrepits acariciaven lleons. De manera que la curiositat era gran, i quan el poeta aparegué amb els cabells llargs, el nas aguilenc i fatal, el coll tapat pel típic frac de la Restauració i una broqueta metàl·lica a la mà — en Macário no tenia cap sensació, perquè estava completament absort, parlava amb la jove Vilaça, enraonaven dolçament:

—Així doncs, l'altre dia, li va agradar el caixmir?

—Molt, respongué, ella fluixet.

I a partir d'aquell moment, els envoltà un destí nupcial.

Mentrestant, a la gran sala, la nit passava espiritualment. En Macário no

recordava tots els detalls històrics i característics de la reunió. Amb prou feines, recordava que un governant de Leiria recitava el *madrigal a Lídia*: el llegia dempeus, amb un monocle sobre el paper, la cama dreta avançada, la mà en la obertura de l'armilla blanca de coll alt, envoltat de dones, brodades de vestits amb estampats florals, emplomallades, de mànigues estretes, enrandades, i mitenes amb flocadura negra en què el llambreig dels anells enlluernava, tenien somriures tendres, murmuris, dolços xiuxiuejos, rialletes, i el tendre batec dels ventalls brocats amb lluentons.

—Molt bonic, deien, molt bonic! I el governant bellugava el monocle amb la mà per salutar, somreia i mostrava una dent podrida. Més tard, la preciosa senyora Jerónima da Piedade e Sande asseguda amb un semblant commogut, cantà al clavecí amb la veu de nas, l'antiga ària de Sully:

*Oh Ricard, oh rei meu,
el món t'abandona.*

Aquest fet obligà el terrible Gaudêncio, demòcrata de 20 anys i admirador de Robespierre, a bramar rancuniosament al costat d'en Macário:

—Reis, escurçons!

Després, el canonge Savedra cantà una cançó de Pernambuco molt típica del temps de Joan VI: *noies maques, noies maques* i la nit anava passant així, literària, tranquil·la, erudita, refinada i plena de muses.

Vuit dies després, en Macário era rebut a casa de les Vilaça, un diumenge. La mare el convidà, dient-li: «espero que el veí honri la nostra humil llar».

I fins i tot el magistrat apoplèctic exclamà:

—Humil llar! Digui'n alcàsser! Formosa dama!

Aquella nit, també hi era l'amic del barret de palla, un vell cavaller de Malta, coix, estúpid i sord, un beneficiat de la seu de Lisboa, il·lustre per la seva veu de soprano i les germanes Hilárias, la més vella de les quals havia assistit com a acompanyant d'una senyora de la Casa da Mina a una corrida de Salvaterra, en què morí el comte d'Arcos, i mai no deixava de narrar els episodis pintorescos d'aquella tarda: la figura del comte d'Arcos amb la cara rasurada i una banda de setí escarlata lligada la cua; el sonet que un prim poeta, paràsit de la Casa de Vimioso, recità quan el comte entrà amb el seu cavall negre, arriat a l'espanyola, amb una gualdrapa en què duia les armes brodades en plata; la caiguda en aquell moment, d'un frare de sant Francesc, a la llotja alta, i la hilaritat de la cort, que fins i tot la senyora comtessa de Povolide s'estrenyia la cintura amb les mans; després el rei, Josep I, vestit de vellut escarlata, brodat en or, completament

recolzat a la barana de la grada, fent girar entre els dos dits una caixa de rapè clavetejada, i pel darrere, immòbils, el físic Lourenço, i el frare, el seu confessor; d'altra banda, l'opulent aspecte de la plaça plena de gent de Salvaterra, majorals, mendicants de la rodalia, lacais, i el crit que hi hagué quan Josep I entrà: «Visca el rei, nostre senyor!». I el poble s'agenollà, i el rei s'havia assegut, menjava dolços que un criat li havia dut en un sac de vellut: després, la mort del comte d'Arcos, els desmais, i fins i tot el rei per terra, colpejant amb la mà la barana, cridava enmig de la confusió, i el capellà de la Casa dos Arcos havia corregut per a fer-li l'extremunció: ella, Hilária, s'havia quedat paralitzada de por, sentia els mugits dels bous, crits aguts de dones, la cridadissa dels desmais, i veié aleshores un vell, tot vestit de vellut negre, amb una fina espasa a la mà, que lluitava entre gentilhomes i dames que el subjectaven, i volia saltar a la plaça, cridant de ràbia: és el pare del comte: i aleshores ella perdé el coneixement en els braços d'un clergue de la Congregació. Quan tornà en si, estava al costat de la plaça; la berlina real ja era a la porta, amb els cotxers emplomallats, els muls plens de cascavells i els genets amb els fuets: el rei ja era dins, amagat en un racó, pàl·lid, aspirant febrilment el rapè pel nas, tot arraulit al costat del confessor; i al capdavant, amb una de les mans repenjada en un llarg bastó, fort, d'esquena ampla i d'aspecte carregat, el marquès de Pombal que parlava a poc a poc, però enèrgicament, mentre gesticulava amb el monocle a la mà; però els genets feren el senyal, s'escoltaren els esclafits dels fuets, i la berlina sortí a tota brida, mentre el poble cridava: «Visca el rei, nostre senyor!», i la campana de la capella de la casa pairal sonava pel difunt! Era una honra que el rei concedia a la Casa dos Arcos.

Quan la senyora Hilária acabà d'explicar, sospirant, aquestes desgràcies passades, començaren els jocs. Era curiós que en Macário no recordés a què s'havia jugat aquella nit radiant. Només recordava que ell havia estat al costat de la jove Vilaça, que es deia Luísa, i que ell s'havia fixat molt en la seva fina pell rosada, tocada de llum, i en la tendra i amorosa petitesa de la seva mà, en les seves ungles més polides que l'ivori de Dieppe. I recordava també un incident excèntric que determinà en ell, des d'aquell dia, una gran hostilitat al beneficiat de la seu de Lisboa. En Macário era a taula i prop de la Luísa: Ella estava completament girada cap a ell, amb una de les mans descansant en el seu fi cap ros i amorós, i l'altra oblidada a la falda. Enfront era el beneficiat, amb el seu barret negre, les ulleres a la punta del nas, el to blavós de la forta barba afaitada, i dues grans orelles, complicades i plenes de cabells, separades del crani com dos porticons oberts. Però com, un cop acabat el joc, calia pagar les partides guanyades al

cavaller de Malta, assegut al costat del beneficiat, en Macário tragué de la butxaca una moneda d'or i mentre el cavaller, tot encorbat i amb les celles arrufades, feia la suma de dues tirades sobre un as, en Macário enraonava amb la Luísa, fent girar la seva moneda d'or sobre les estovalles verdes, com un boixet o una baldufa. Era una de nova que lluia, brillava, rodava, i feria la vista com un floc de boira daurada. La Luísa somreia, contemplant com la feia giravoltar i giravoltar, i a en Macário li semblava, que tot el cel, la puresa, la bondat de les flors i la castedat de les estrelles eren en aquell clar somriure, distret, espiritual, arcangèlic. Però de sobte, la moneda rodà fins a la vora de la taula i caigué pel cantó on seia la Luísa, i així fou com desaparegué, sense sentir-se cap so metàl·lic contra terra. El beneficiat s'aixecà polidament: en Macário enretirà la cadira, mirant per sota de la taula: la mare Vilaça il·luminava tot amb un canelobre, i la Luísa es posà dreta i espolsà el seu vestit de mussolina amb un copet. La moneda no aparegué pas.

—És estrany, digué l'amic del barret de palla, jo no l'he sentida tocar el terra.

—Ni jo, ni jo, digueren.

El beneficiat, encorbat com una efa la buscava tenaçment, i la Hilària més jove, cercava la resposta en la fe a Sant Antoni.

—Doncs la casa no té forats, deia la mare Vilaça.

—Desapareguda sense solta ni volta, rondinava el beneficiat.

I així i tot, en Macário mirava de calmar-los amb exclamacions desinteressades:

—Per l'amor de Déu! I ara! Demà apareixerà! Facin el favor! Si us plau!

Vinga senyora Luísa. Per l'amor de Déu! Només és una moneda!

Però mentalment establí que hi havia hagut una sostracció —i l'atribuïa al beneficiat. La moneda havia rodat, certament, cap a ell, sense fer soroll: ell devia haver posat la seva basta sabata eclesiàstica al damunt, i un cop tapada, amb un moviment brusc i sec, l'havia agafada vilment. I quan sortien, el beneficiat, completament embolicat pel seu llarg capot de camelot, deia a en Macário mentre baixaven per l'escala:

—Vés per on, la desaparició de la moneda, apa, quina broma!

—Vostè creu, senyor beneficiat? Digué en Macário i s'aturà lentament, absort d'imprudència.

—Vés! Si ho crec! A vostè que li sembla! Una moneda de set mil rals. Com si caiguessin del cel! Ai las! És per embogir!

En Macário tenia ganes de colpejar-lo. Sentí fàstic d'aquella astúcia freda. No li

respongué. Però el beneficiat asseverà:

—Torni-hi demà, home. Què dimonis... Déu em perdoni! Què dimonis, una moneda no es perd així. Quin robatori, eh!

Fou en aquest punt que en Macário digué amb la seva veu singularment sentida:

—Amic meu, en resum, vaig decidir casar-me amb ella.

—Però la moneda.

—No hi vaig pensar més! Vaig oblidar aquella qüestió! Vaig decidir casar-me amb ella!

II

En Macário m'explicà allò que l'havia fet prendre una decisió tan profunda i perpètua. Fou un petó. Però d'aquesta part, casta i simple, no en diré res. Potser perquè l'únic testimoni en fou un gravat de la mare de Déu emmarcat en eben, a la cambra fosca que hi havia abans de l'escala... Un petó fugitiu, superficial, efímer. Però per a l'esperit recte i sever d'en Macário, n'hi hagué prou com per a obligar-lo a casar-s'hi, a professar-li una fe immutable, i a lliurar-li la pròpia vida. Tal fou el seu amor. Aquella simpàtica ombra de les finestres veïnes —esdevingué per a ell un destí, i la finalitat moral de la seva vida, i tota la idea dominant de la seva feina. Tot just després de prendre aquesta decisió, la història pren un caràcter de santedat i de tristesa.

En Macário m'explicà moltes coses del caràcter i de la figura de l'oncle Francisco: la seva robusta estatura, les seves ulleres d'or, la seva barba grisenca, com un collar per sota de la barbeta, un tic nerviós que tenia en un dels narius, la duresa de la seva veu, la seva austera i majestuosa tranquil·litat, els seus principis antics, autoritaris i tirànics, i la brevetat telegràfica dels seus mots. Quan un dia durant l'esmorzar, en Macário li deixà anar de cop i volta, sense transicions emol·lients: «li demano permís per casar-me». L'oncle Francisco que posava el sucre en el cafè, romangué callat, remonent amb la cullereta, lentament, majestuós i terrible: i quan acabà de beure la darrera gota de cafè amb gran fragor, es tragué del coll el tovalló, el doblegà, esmolà un escuradents amb el ganivet, se'l posà als llavis i marxà, però abans de sortir, a la porta de la sala, s'aturà, i girant-se cap a en Macário que estava dret al costat de la taula, digué secament:

—No.

—Com diu, oncle Francisco.

—No.

—Però escolti, oncle Francisco.

—No.

A en Macário, l'envaí un gran sentiment de ràbia:

—Aleshores, ho faré sense permís.

—Acomiadat de la feina.

—Marxo. No ho dubti.

—Avui mateix.

—Avui mateix.

I mentre l'oncle Francisco tancava la porta, es girà una darrera vegada:

—Escolti, digué a en Macário que estava exasperat, apoplèctic, tamborinant amb la mà en els vidres de la finestra. En Macário es girà amb un fil d'esperança.

—Apropi'm la caixa de rapè, digué l'oncle Francisco. Havia oblidat la caixa! Per tant, allò l'havia pertorbat.

—Oncle Francisco, començà en Macário.

—Prou. Som a dia dotze. Rebrà el sou del més sencer. Au.

L'antiga educació produïa situacions insensates. Era brutal i idiota. En Macário afirmà que era així.

Aquell vespre, en Macário era a la cambra d'un hostel a la Praça da Figueira amb sis monedes, el seu bagul de roba blanca i la seva passió. Malgrat tot, estava tranquil. Sentia el seu destí ple de trifulgues. Tenia relacions i amistats en els negocis. Tenia bona fama: la nitidesa de la seva feina, la seva honra tradicional, el cognom de la família, el seu tacte comercial, la seva bonica cal·ligrafia anglesa, li obrien, de bat a bat, respectuosament, les portes de tots els despatxos. L'endemà fou content a trobar el negociant Faleiro, antic contacte comercial de casa seva.

—De molt bona fe, amic meu, em digué ell. Tant debò poguéu. Però si el contracto, podria tenir problemes amb el seu oncle, el meu vell amic des de fa vint anys. Ell m'ho ha dit categòricament. Ja veu. Força major. Ho sento, però...

I tots a qui en Macário féu una visita, confiat en la seva sòlida relació, no volien

«tenir problemes amb el seu oncle, vell amic des de feia vint anys». I tots «ho sentien, però...»

Aleshores, en Macário es dirigí a altres comerciants, estranys de la seva família i de casa seva, i sobretot als estrangers: esperava trobar persones lliures de l'amistat amb l'oncle «des de feia vint anys». Però per a ells, en Macário era un desconegut, i també ho

eren la seva dignitat i el seu hàbil treball. Se n'informaven, i s'assabentaven que havia estat acomiadat sobtadament de la botiga de l'oncle, per culpa d'una noia rossa, vestida de mussolina. Aquesta circumstància feia que la gent tingués una imatge menys simpàtica d'en Macário. L'economia evita un *tenidor de llibres* sentimental. De manera que en Macário començà a sentir que estava en un moment delicat. Buscant, demanant, el temps passava, xuclant, una a una, les seves sis monedes.

En Macário es traslladà a una fonda barata, i continuà la seva recerca. Però, com sempre havia estat de temperament retret, no havia fet amics. De manera que es trobava desemparat i sol —i la vida li semblava com un descampat.

Les monedes s'acabaren. En Macário entrà, poc a poc, en l'antiga tradició de la misèria que té solemnitats fatals i establertes: començà per empenyorar. Després ho vengué tot. Rellotge, anells, casaca blava, collar, gavany d'alamares, tot s'ho quedava, embolicat sota un xal, una vella seca i plena d'asma.

Tot i això, es veia amb la Luísa de nit, a la saleta fosca que donava al replà: la flama d'una lampareta cremava sobre la taula: era feliç allà sota aquella penombra, assegut castament, a tocar de la Luísa en un vell canapè de vímet: no es trobaven de dia, perquè ell duia la roba bruta, les botes desgastades, i no volia mostrar, a la jove Luísa, tota tendra, vestida amb el seu cambrai polit, la misèria descalça: allà, sota aquella llum tènue i somorta, ell exhalava la seva passió creixent i amagava la seva roba decadent. Segons em digué en Macário, el temperament de la Luísa era molt singular. Tenia el caràcter ros, com el cabell —sí, és cert que el ros és un color feble i pàl·lid: parlava poc, somreia sempre amb les dents blanquetes, deia a tot «que sí»: era simple, gairebé indiferent, plena d'intransigències. Estimava del cert en Macário, però amb tot l'amor que podia donar la seva natura feble, aigualida, nul·la. Era com un cabdell de lli, es filava al gust: i de vegades, durant aquelles trobades nocturnes, tenia son.

Un dia però, la trobà nerviosa: tenia pressa, el xal creuat de qualsevol manera, i no parava de mirar la porta interior.

—La mare se n'ha adonat, digué ella.

I li explicà que la mare en desconfiava, malhumorada i aspre, i que de ben segur s'ensumava aquella història nupcial tramada com una conjura.

—Perquè no demanes la meua mà a la mare?

—Però, estimada, no puc fer-ho. No tinc remei. Espera. Un mes potser. Ara tinc un negoci ben encaminat. Moriríem de fam.

La Luísa es quedà en silenci, capcota, retorçant la punta del xal amb els dits.

—Però com a mínim, digué ella, no pugis si no et faig un senyal des de la finestra, no pugis si no la faig.

En Macário arrencà a plorar; els gemecs sortien violents i desesperats.

—Calla! Li deia la Luísa. No ploris tan fort...!

En Macário m'explicà com passà aquella nit, sense rumb pels carrers, ruminant febrilment el seu dolor, i lluitant, sota el cru fred de gener, en la quinzena curta. No dormí, i de bon matí, entrà com una bala, dins la cambra de l'oncle Francisco i de sobte li espetegà secament:

—És tot el que tinc —i li mostrà tres monedes. Roba, no tinc roba. M'ho he venut tot. D'aquí a res, passaré gana.

L'oncle Francisco s'estava afaitant a tocar de la finestra, amb el mocador de l'Índia amarrat al cap, es girà, i es posà les ulleres, mirant-lo fixament.

—El seu despatx és allà. Torni, i afegí amb un gest definitiu, solter.

—Oncle Francisco, escolti'm.

—Solter, he dit, reafirmà l'oncle Francisco, esmolant la fulla de la navalla en una tira de sola.

—No puc.

—Aleshores, porta.

En Macário sortí, atabalat. Arribà a casa, s'estirà al llit, plorà i s'adormí. Quan sortí, era de nit, no tenia remei, ni cap idea. Era com una esponja saturada d'aigua. Es deixava anar.

De sobte, una veu sorgí des de dins d'una botiga:

—Eh! Pst! Hola!

Era l'amic del barret de palla: l'esperava amb els braços oberts.

—Renoí, t'he buscat tot el matí!

I li explicà que havia vingut de la província, s'havia assabentat del seu problema, i li volia fer una proposta.

—Acceptes?

—I tant.

Una casa comercial necessita un home hàbil, resolut i dur, per a anar en una expedició de grans guanys, a Cap Verd.

—Fet, digué en Macário. Fet. Demà.

I més tard, escrigué a la Luísa per demanar-li un comiat, una darrera trobada, una d'aquestes en què és tan difícil deixar-se anar dels braços desolats i vehements. Hi anà.

Estava tota embolicada sota el seu xal, tremolant de fred. En Macário plorà. Ella, amb la seva passiva i rossa dolçor, li digué:

—Fas bé. Potser triomfaràs.

I l'endemà, en Macário marxà.

Patí durs viatges en mars enemigues, el mareig monòton dins la xafogosa cabina d'un vaixell, les dures jornades a les colònies, la brutalitat tirànica dels terratinents rics, el pes dels fardells humiliants, les dilaceracions de l'absència, els viatges cap a l'interior de terres negres, i la nostàlgia de les caravanes que a la nit voregen rius tranquils, on s'exhala la mort, durant dies i dies.

Tornà.

I aquella mateixa tarda, es retrobà amb la Luísa, clara, jove, reposada, serena, recolzada a l'ampit de la finestra amb el seu ventall xinès. I l'endemà, es dirigí impacient a demanar permís a la mare per casar-s'hi. En Macário havia fet fortuna —i la mare Vilaça el rebé amb els braços oberts, plena d'exclamacions. El casament seria en un any.

—Per què, vaig preguntar a en Macário.

I ell m'explicà que els beneficis de Cap Verd no eren el capital definitiu: era escassament un capital d'habilitació: portava de Cap Verd elements de poderosos negocis: treballaria heroicament, durant un any, i finalment podria, tranquil·lament, formar una família.

I treballà: posà en aquella feina la força creadora de la seva passió. Es despertava abans del trenc d'alba, menjava de pressa, no parlava gaire. Al vespre, visitava la Luísa. Després tornava ansiosament a la feina, com un avar guarda el seu tresor. Era gros, fort, dur, ferotge: se servia amb el mateix ímpetu de les idees i dels músculs: navegava en una tempesta de xifres. De tant en tant, rebia la visita de la Luísa al magatzem: aquella manera de posar-se com una au fugitiva —li feia alegria, li proporcionava valor, *fe*, pau, durant tot un més de treball.

Enaquell temps, l'amic del barret de palla demanà a en Macário que li fes d'aval amb una quantitat de diners important, perquè volia muntar una gran ferreteria. En Macário que estava en un bon moment econòmic, acceptà amb alegria. Al cap i a la fi, l'amic del barret de palla és qui aconseguí per a ell el providencial negoci de Cap Verd. Restaven aleshores dos mesos per al casament. En Macário ja sentia, de vegades, que li pujava a les galtes l'enrojolament de l'esperança. Ja començava a preparar les *amonestacions*. Però un dia l'amic del barret de palla desaparegué amb la dona d'un alferes. El seu establiment estava començant. Era una confusa aventura. Mai no es tragué l'aigua clara d'aquell

embolic dolorós. La gràcia de tot plegat, era que en Macário era l'aval. I havia de reemborsar. Quan ho sabé, empal·lidí i simplement digué:

—Liquido i pago.

I quan liquidà, esdevingué pobre de nou. Però aquell mateix dia, com el desastre havia tingut una gran publicitat, i la opinió pública havia crucificat la seva honra, la casa Peres & Cia, que l'havia enviat a Cap Verd la primera vegada, li proposà un altre viatge i més beneficis.

—Tornar a Cap Verd, un altre cop!

—Faci un altre cop fortuna, home. Vostè és el diable, digué el sr. Eleutério Peres.

Quan es veié així, sol i pobre, en Macário esclatà a plorar. Tot estava perdut, acabat, extint; era necessari recomençar pacientment la vida, tornar a les llargues misèries de Cap Verd, reviure la passada desesperació, les mateixes penúries! I la Luísa? En Macário li escrigué una carta. Després, l'estripà. Anà a casa seva: les finestres tenien llum: pujà fins al primer pis, però allà l'envaí un sentiment de tristesa, la covardia de revelar el desastre, la trèmula por d'una separació, el terror que ella en refuses, s'hi negués, en dubtés! I volgués esperar més per al casament! No s'atreví a dir, ni a explicar, ni a demanar res; Retrocedí, peu rere peu. Era de nit. Caminà sense rumb pels carrers: hi havia un serè i silenciós clar de lluna. Anava perdut: de sobte sentí que des d'una finestra il·luminada, un clavecí tocava un romanç morisc. Recordà el temps en què conegué la Luísa, el lluent sol clar que hi havia aleshores, i el vestit, de mussolina amb llunes blaves. Era al carrer del magatzem de l'oncle. Hi passejava. Començà a contemplar l'antiga casa. La finestra de l'escrivania estava tancada. Quantes vegades havia vist la Luísa, i el tendre moviment del seu ventall xinès: però una finestra del segon pis tenia llum; era la cambra de l'oncle. En Macário s'allunyà per veure-hi més clar: una figura estava recolzada contra la vidriera: era l'oncle Francisco. Recordà amb nostàlgia tot el seu passat simple, retirat, plàcid. Recordava la seva cambra, i la seva escrivania amb el pany de plata, i la miniatura de la seva mare, sobre la capçalera del llit; el menjador, i l'aparador d'eben, i la gran gerra d'aigua amb una ansa serpentejant. Es decidí, i empès per l'instint picà a la porta. Hi picà un altre cop. Sentí com s'obria la vidriera, i la veu de l'oncle preguntà:

—Qui és?

—Sóc jo, oncle Francisco, sóc jo. Vinc a dir-li adéu.

La vidriera es tancà, i en un tres i no res, la portà s'obrí amb el gran soroll del forrellat. L'oncle duia a la mà una llàntia d'oli. Li féu un petó a la mà: «Pugi», digué l'oncle.

En Macário anava callat, arrambat a la barana. Quan arribà a la cambra de l'oncle Francisco, deixà la llàntia sobre una llarga taula de palissandre, i dret, amb les mans dins les butxaques, esperà.

En Macário estava callat, tocant-se la barba.

—Què vol? cridà l'oncle.

—Vinc a dir-li adéu; torno a Cap Verd.

—Bon viatge. I l'oncle Francisco, d'esquena, fou a tamborinar amb la mà a la finestra.

En Macário romangué immòbil, féu dues passes, revoltat, se n'anava.

—On va, tros de soca? Li cridà l'oncle.

—Me'n vaig.

—Segui allà. I l'oncle Francisco parlava, amb grans passes d'una banda a l'altra de la cambra:

—El seu amic és un canalla! Una ferreteria! No està malament! Vostè és un home de bé. Estúpid, però home de bé. Assegui's allà! Assegui's! El seu amic és un canalla! Vostè és un home de bé! A Cap Verd! Per bé que ho sé! Vostè ha pagat tot. És clar! També ho sé! Faci el favor de venir demà a l'escrivania, al pis de sota. He fet canviar la cadira. Faci el favor d'escriure a la factura Macário & Nebot. I casi's. Casi's i que li vagi bé. Agafi diners. Necessita roba blanca i mobles. Agafi diners. I apunti-ho tot al meu compte. El seu llit ja està preparat.

En Macário volia abraçar-lo, atabalat, amb llàgrimes als ulls, radiant:

—Bé, bé. Adéu.

En Macário ja marxava.

—Oh! Burro, vol marxar de casa seva

S'acostà a un petit armari, i agafà la gelea, un bol amb dolços, una ampolla antiga de Porto, i galetes.

—Mengi.

I s'assegué al seu costat, i li continuà dient estúpid, i una llàgrima li regalimà per les arrugues de la pell.

De manera que el casament se celebraria al cap d'un mes. I la Luísa començà a preparar el seu aixovar.

En Macário estava aleshores en la plenitud de l'amor i de l'alegria. Veia el final de la seva vida realitzat, complet, radiant. Estava gairebé sempre a casa de la núvia, i un dia estava amb ella de compres, de botiga en botiga. Ell mateix li hagués fet un petit regal,

aquell dia. La mare era al sastre, en un primer pis de la Rua do Ouro, i ells havien baixat, alegrement rient, a una joieria que hi havia al pis de sota, en el mateix edifici.

El dia era hivernal, clar, fi, fred, amb un gran cel turquesa profund, lluminós, consolador.

—Quin dia tan bonic, digué en Macário.

I amb la promesa de bracet, caminà una mica per la vorera.

—Quiet! Digué ella. Ens poden veure; sols...

—Deixa, estem tan bé...

—No, no.

I la Luísa l'arrossegà dolçament a la joieria. Només hi havia un dependent, bladenc, de cabell hirsut.

En Macário digué:

—Volia veure aliances.

—Amb pedres, digué la Luísa, i les més boniques.

—Sí, amb pedres, digué en Macário; ametista, granada. A veure, el millor que tingui.

I mentrestant, ella examinava els vitralls folrats de vellut blau, on relluïen les grosses polseres brocades, les cadenes, els collars de camafeus, els anells amb escut d'armes, les fines *aliances* fràgils com l'amor, i tot enlluernat pel llambreig de la pesada orfebreria.

—Mira, Luísa, digué en Macário.

El dependent havia estès a l'altra banda del mostrador, sobre la *vitrina*, una llambrejant mostra d'anells d'or, de pedres, tallats, esmaltats; i la Luísa, agafant-los i deixant-los amb les puntes del dit, els destriava i deia:

—Lleig. Pesat. Gran.

—Mira aquest, digué en Macário. Era un anell de petites perles.

—És bonic, digué ella. És preciós!

—Prova si t'escau, digué en Macário.

I li agafà la mà, li posà l'anell lentament, dolçament, al dit; i ella reia, amb les dents blanquetes i fines, ben esmaltades.

—Massa gran, digué en Macário, quina llàstima!

—Li ho podem ajustar, si volen. Deixi la mida. I el podran recollir demà.

—Bona idea, digué en Macário; sí, senyor. És molt bonic. Oi? Les perles són molt simètriques, molt clares. Molt maco. I aquestes arracades? —afegí, anant cap al final del

mostrador, a una altra *vitrina*. —I aquestes arracades amb una petxina?

—Deu monedes, digué el dependent.

Entretant, la Luísa continuava examinant els anells, provant-se'ls en cadascun dels dits, remoyent aquella delicada *vitrina*, llambrejant i preciosa.

Però, tot d'una, el dependent es posà pàl·lid, i clavà els ulls en la Luísa, passant-se la mà lentament per la cara.

—Bé, digué en Macário, aproximant-s'hi: aleshores tingui l'anell a punt per demà. A quina hora?

El dependent no respongué, i començà a mirar fixament en Macário.

—A quina hora?

—Al migdia.

—Bé, adéu;— digué en Macário. I ja marxaven. La Luísa duia un vestit blau de llana que arrossegava una mica, el que provocava una ondulació melodiosa al seu pas, i les seves petites mans amagades en un maniguet blanc.

—Disculpi —digué de sobte el dependent. En Macário es girà—. No ha pagat.

En Macário el mirà profundament:

—És clar que no. Demà vinc a buscar l'anell, el pago demà.

—Disculpi, digué el dependent, però l'altre...

—Quin altre? Digué en Macário amb veu sorpresa, recolzant-se en el mostrador.

—La senyora ho sap, digué el dependent. Ho sap. En Macário tragué la cartera lentament.

—Ho sento, si hi ha un deute antic...

El dependent obrí la vitrina, i amb un aspecte resolut:

—No hi ha cap deute antic, benvolgut senyor, això és d'ara. És un anell amb dos brillants que s'ha endut aquesta senyora.

—Jo! Digué la Luísa, amb la veu baixa, tota enrojolada.

—Com? Què vol dir?

I en Macário, pàl·lid, serrant les dents, constret, mirava el dependent colèricament.

El dependent digué aleshores:

—Aquesta senyora ha agafat un anell d'allà. —En Macário es quedà immòbil, encarat cap a ell—. Un anell amb dos brillants. Ho he vist perfectament —el dependent estava tan nerviós que tartamudejava, vocalitzava amb dificultats—. No conec aquella dona. L'ha agafat d'allà...

En Macário, maquinalement, l'agafà del braç i es girà cap a ella, amb la paraula

ofegada, gotes de suor que creuaven el front, lívid:

—Luísa, digu... però la veu se li tallà.

—Jo... —digué ella.

Però estava tremolosa, pertorbada, pàl·lida, descomposta; havia deixat caure el maniguet a terra; En Macário s'hi acostà, l'agafà del canell, observant-la: i el seu aspecte era tan resolut i tan imperiós, que ella ficà la mà dins la bossa, bruscament, envaïda pel pànic, i tragué l'anell:

—No em faci mal, digué, encongint-se completament.

En Macário deixà caure els braços, tenia la mirada abstreta, els llavis blancs; però de sobte, d'una estrebada es posà bé l'abric, i recuperant-se, digué al dependent:

—Té raó. Ha estat una confusió. És clar. La senyora se n'havia oblidat. És l'anell. Sí, senyor, evidentment. Faci el favor. Té, vida. Té. Deixa'l estar, aquest senyor l'embolica. Quan costa?

Obrí la cartera i pagà.

Després agafà el maniguet, el sacsejà tendrament, es fregà els llavis amb el mocador, oferí el braç a la Luísa, i dient «disculpi, disculpi» al dependent, se l'emportà inerta, passiva, extinta i atterrada.

Feren unes quantes passes pel carrer. Un gran sol esclaria l'ànima: els carruatges passaven, rodaven a l'esclafit del fuets: figures rialleres passejaven conversant; se sentien els crits alegres dels pregoners; un cavaller amb calçons de pell d'ant que feia inclinar el seu cavall, ple de rosetes; i el carrer era ple, sorollós, viu, feliç i cobert de sol.

En Macário caminava per inèrcia, com dins d'un somni. S'aturà en una cantonada. Anava amb la Luísa de bracet; i li veia la mà penjant, era de cera, amb les venes dolçament blavoses, els dits fins i amorosos: era la mà dreta i aquella mà era de la seva promesa! I instintivament llegí el cartell que anunciava per a aquella nit *Palafox a Saragossa*.

D'improvís, deixà anar el braç de la Luísa, dient-li fluixet:

—Ves-te'n.

—Escolta, digué ella, tota capbaixa.

—Ves-te'n —i amb la veu ofegada i terrible—. Ves-te'n. Marxa o crido el guàrdia. T'envio al calabós. Ves-te'n.

—Però escolta, Jesús, digué ella.

—Ves-te'n! —I féu un gest amb el puny tancat.

—Per l'amor de Déu, no em facis mal, digué ella sufocada.

—Ves-te'n, estem cridant l'atenció. No ploris. Faràs que ens vegin. Ves-te'n.

S'apropà a cau d'orella, i li xiuxiuejà:

— Ets una lladre.

I donant-li l'esquena, s'allunyà lentament, mentre fregava el terra amb el bastó. Quan ja era lluny, es girà: encara veié, entre la munió de gent, el vestit blau. Com marxà aquella tarda cap a la província, no sabé res més d'aquella noia rossa.

Anàlisi de la traducció

La traducció és un art subjectiu, però això no significa que no calgui justificar la tria d'una solució entre d'altres possibles. Cal esmentar que he traduït aquest conte amb el mètode interpretatiu-comunicatiu, és a dir, he traduït el sentit. Per tal de comprendre el text correctament, he hagut de rellegir l'obra diverses vegades, analitzar pragmàticament el contingut, entendre bé els matisos i examinar el significat de les paraules, per separat i en el seu conjunt. La finalitat màxima de tot això és produir el mateix efecte del públic en llengua original en el destinatari català. Malgrat que he fet servir aquest mètode, he mirat de ser el més fidel possible a l'estil de l'autor, per això no he modificat res que hagi considerat correcte en llengua catalana, encara que fos literal.

Segons el meu parer, era ineludible fer servir el passat simple, perquè és una obra de gran qualitat literària, amb un estil d'escriptura culte. Si bé aquest conte té força intensitat gràcies a l'oralitat del text, el fet d'emprar aquest temps en la versió catalana no resta vivacitat, cosa que no passaria amb el perifràstic, molt més redundant i repetitiu per a aquest tipus de creació. Encara que he utilitzat aquest darrer temps amb la primera persona del singular, perquè la tradició ha produït que l'ús del simple amb aquesta persona sigui arcaic.

Pel que fa a la traducció del títol, he estat completament literal, perquè en català té el mateix efecte captivador. D'aquesta manera, acosto els lectors als propis mots de Queirós, sense que el significat del títol canviï o quedi alterat. Amb tot plegat, el títol no ha presentat problemes de traducció.

Problemes ortotipogràfics

En l'àmbit de l'ortotipografia, cal especificar per què la meua traducció no s'adiu del tot amb la normativa més estesa en llengua catalana. Certament, és una qüestió d'estil, i jo n'he volgut mantenir el propi de l'autor, perquè fa servir amb mestria la puntuació per a produir una vivacitat textual captivadora (comes, punts, guió llarg, etc.). Cal comentar els incisos, emprats mitjançant el guió llarg, que proporcionen informació addicional de la trama, i a més, permeten saber quin narrador està explicant allò, tot i que no sempre, característica que en dificulta l'adaptació.

La tradició ortotipogràfica de la llengua portuguesa és eminentment

anglosaxona i germànica, en conseqüència alguns incisos en català poden ser poc naturals. Pel que fa a la puntuació dels diàlegs, també topa amb l'estil ortotipogràfic més corrent en llengua catalana. He resolt això, amb la variació d'uns quants guions llargs, degudament justificats més endavant. En traduccions al català d'altres llibres. d'Eça de Queirós, en què hi ha el mateix tipus d'incís o de diàleg, els traductors catalans han decidit llevar-los tots, amb la substitució sistemàtica del guió llarg per la coma, i de la coma pel guió llarg segons el cas.

Així puc afirmar que he mantingut la puntuació original, tot i que he modificat els que no eren gens naturals en llengua catalana, per evitar una certa estranyesa en el lector català que podia deixar entreveure que era una traducció. En aquesta obra, alguns incisos i alguns diàlegs proporcionen força informació, d'altres cap: són simplement un fet estilístic propi de la llengua portuguesa i aliè a la catalana. En el cas dels diàlegs, durant la major part de la història, l'autor els introdueix amb el guió llarg, però no els tanca, tot i que això canvia a mesura que el conte avança, però es pot afirmar que no ho fa de manera general.

Per concloure aquest apartat, vull explicar el canvi que he fet en certs diàlegs en estil indirecte que es produïen dins del text, introduïts pel guió llarg. Jo en canvi, els he adaptat al català amb les cometes llatines:

I tots a qui en Macário féu una visita [...] no volien «tenir problemes amb el seu oncle, vell amic des de feia vint anys». I tots «ho sentien, però...»

[...] mentre el poble cridava: «Visca el rei, nostre senyor!», i la campana [...]

Referències culturals

Aquest conte és ple de marques culturals de diversos tipus, tot i que es poden dividir en dos grups. D'una banda, hi ha marques pròpies de la cultura lusòfona, i de l'altra, marques culturals de l'època en què transcorre la història. Per al públic portuguès, el primer grup no suposarà cap problema, atès que formen part de llur imaginari col·lectiu. En canvi, la comprensió de les referències del segon grup, dependrà del nivell cultural del lector.

Per al públic català, tots dos grups són conflictius, és per això que ha calgut utilitzar diverses tècniques amb l'objectiu de facilitar la vida al lector, de manera que no hagi de consultar altres fonts per a entendre-ho tot fàcilment.

Tot seguit, presento uns quants exemples:

Minho és un terme conflictiu per al lector català, perquè el pot confondre amb el riu Miño, malgrat la diferència ortogràfica. Ho he resolt fàcilment amb l'adició del mot «regió», una amplificació (Hurtado, 2001).

[...] do **Minho** [...]

[...] a la regió de **Minho**, [...]

El lector en portuguès reconeixerà ràpidament quina ciutat és Viana, en canvi el lector en català no. Per això, calia especificar quina ciutat concreta és.

Para cinturas finas **Viana**, [...]

Per a cintures fines **Viana do Castelo**, [...]

En el cas dels noms de les monedes, he decidit fer una generalització (Hurtado, 2001) amb el «pinto», una moneda portuguesa pròpia de l'època en què es desenvolupa la història. El problema rau en què és bastant difícil documentar-se sobre aquesta moneda tant en català com en castellà. Per tal d'evitar problemes al lector, he utilitzat un genèric com «moneda», o «sou», sense especificar quina moneda era. En canvi, he mantingut la moneda anomenada «réi», traduïda per «ral», perquè en l'imaginari col·lectiu català, ja se sap que el ral és una moneda antiga.

[...] lhe foi pago em **pintos** às três horas,[...]

[...] ni féu esment al **sou** que li fou pagat a les tres [...]

[...] o tempo passava, sorvendo, **pinto a pinto**, [...]

[...] el temps passava, xuclant, **una a una**, les seves sis monedes[...]

[...] mostrava-lhe três **pintos**.

[...] li mostrà tres **monedes**.

[...] são doze mil **réis** de lenços.

[...] són dotze mil **ral**s de mocadors.

Uma peça de sete mil **réis**.

Una moneda de set mil **ral**s.

El *paio* és un embotit típic de Portugal. Com que no hi ha cap equivalent en català, i és un embotit que pot ser desconegut per a una gran part del públic en català, he decidit adaptar-lo. En aquest cas, he preferit perdre allò que pot connotar a fer una nota del

traductor, o a deixar-ho en portuguès. Per mitjà de la particularització (Hurtado:2001), he triat un embotit que no s'identifiqui, però, amb cap lloc concret.

[...]de paio [...]

[...]de llom embotit [...]

He fet servir la tècnica d'amplificació (Hurtado, 2001), a fi que la frase tingui el mateix efecte en el públic català que en el portuguès. El públic portuguès pot conèixer, o no, aquest teatre que fou tan conegut. En canvi, per a tot el públic català serà difícil, atesa la llunyania cultural i en el temps.

Entre els bastidors del **gran teatre de la Rua do Salitre...**

Entre os bastidores do **Salitre...**

He decidit mantenir els noms de carrers i places en llengua original, perquè volia transmetre cert regust portuguès al lector, en contraposició als noms de cançons o de revistes, o fins i tot al breu vers que apareix en el conte (l'ària de Sully). Aquests darrers els he traduït perquè he considerat que s'havien d'entendre per a causar el mateix efecte que té en el lector portuguès, en el lector català.

Rua dos Calafates, Rua do Ouro, Praça da Figueiras

Problemes lèxics

Aquest autor fa descripcions molt minucioses, amb un vocabulari de l'època molt viu i oral. En el conte *Singularitats d'una noia rossa*, també hi és aquesta característica. En concret, hi trobem descripcions molt acurades del vestuari, de les persones, dels sentiments i dels escenaris. Faig especial esment del vestuari, perquè l'autor descriu minuciosament el vestuari de la societat portuguesa de la seva època.

En general, ens trobem amb tot tipus de roba: des de la més luxosa, fins a la més pobra:

[...] botes grosses de muntar, brutes, amb esperons de corretja; les sabates blanques d'un caçador, botes de terratinent, d'altres canyes vermelles; les botes d'un mossèn, altes, amb una borla de fils retorçats; els botins de vaqueta desgastats, d'un estudiant; [...] unes botines de dona, de xarol, petites i fines, i al costat un parell de petitones botes d'infant, esclarissades i esquinçades, descordades i amb les canyes de xai caigudes cap els cantons [...] les sabates de caixmir amb cordons de cuir: [...]

amb els punys de vellutet, es lligava al cap un mocador de seda: duia una jaqueta curta amb estampats florals, mitjons de llana, gruixuts i llargs, i els peus ficats en sabatilles de franel·la.

[...] brodades de vestits amb estampats florals, emplomallades, mànigues estretes, enrandades, mitenes amb flocadura negra en què el llambreig dels anells enlluernava, [...], i el tou bategar dels ventalls brocats amb lluentons. [...]

El fet de ser un autor tan conegut com Eça de Queirós, un dels més importants de la literatura portuguesa, fa la tasca de traduir més difícil. A més a més, la proximitat de totes dues llengües també en dificulta la traducció, atès que en les paraules hi ha matisos inherents que no sempre són equivalents en totes dues llengües, encara que sigui el mateix mot. En conseqüència, faig especial esment dels adjectius, perquè ha calgut assimilar el significat concret, per a traslladar-lo al català. Per afegitó, he d'especificar que sóc conscient de l'ús d'adjectius molt cultes en català, sobretot en la primera part, però era totalment necessari a fi d'assolir el mateix efecte que l'original: *galop escardalenc*, *balmat silenci nocturn*, *erm ascètic*, *l'emol·lient claror de la lluna*, entre molts d'altres. A fi d'assolir el meu objectiu, he hagut de consultar diversos diccionaris en totes dues llengües, a la recerca del significat inequívoc i precís.

En aquesta secció, també vull parlar de l'ús de l'adverbi «então», molt utilitzat en portuguès. El problema rau en el fet que en català, hi ha diverses possibilitats: i doncs, aleshores, llavors, en aquell temps o —inclús— en aquella època... Jo he jugat amb totes les possibilitats, perquè la llengua catalana ho requereix així: varietat lèxica. La repetició constant, la qual havia fet servir en un primer esbós de la traducció, enlletgia l'estil.

Pel que fa al lèxic de la meva traducció, voldria esmentar alguns casos concrets que em semblen rellevants:

La figura del «corregidor» existeix en català, però realment no té el mateix significat en portuguès, malgrat que sigui semblant. En català, vol dir segons el DIEC: *Magistrat d'origen castellà introduït als països de la Corona catalanoaragonesa per la Nova Planta borbònica en substitució dels antics veguers, governadors i sobrejunters*. Per aquest motiu he hagut de canviar el terme per un que s'hi adiu més, això ha estat una particularització (Hurtado, 2001).

[...] que um **corregedor** de Leiria [...]

[...] que un **governant** de Leiria [...]

En canvi, no passa el mateix amb la figura del «beneficiado da Sé», traduïda per «beneficiat de la seu de Lisboa», perquè aquesta figura existia en català, amb les mateixes funcions. He cregut convenient esmentar com fou d'important la catedral de Lisboa, i la influència que tingué en els portuguesos, que és també el que Eça mira de mostrar, incloent aquest personatge en la narració.

Amb tot plegat, s'han d'incloure en aquesta secció, les frases que he traduït mitjançant la cerca d'un equivalent encunyat (Hurtado, 2001), és el cas de:

—**O senhor não repare**, disse ele.

—**À vontade** —e para estabelecer a intimidade tirei o casaco.

—**Faci com si no hi fos**, digué ell.

—**No s'amoïni** —i per establir un ambient d'intimitat em vaig treure la jaqueta.

Però també de les interjeccions, o de les addicions espontànies, també traduïdes mitjançant aquesta darrera tècnica:

—**Ora** o sumiço da peça, **hein**, que brincadeira!

—**Vés per on**, la desaparició de la moneda, **apa**, quina broma!

—**Hein?**, tornei.

—**Com?**, vaig insistir-hi.

—É gente de bem, **hein?**

—És gent de bona família, **oi?**

[...] Porque é muito bonito. **Não é verdade?** [...]

[...] Perquè és molt bonic. **Oi?** [...]

Problemes pragmàtics

Realment, aquesta tipologia no ha presentat gaire dificultat. El més rellevant són les formes de tractament. He fet servir la forma de cortesia «vostè» (tercera persona del singular) durant tot el conte, perquè en portuguès era així, i en català, calia que també ho fos: tant per raons lingüístiques i culturals, com per raons de

l'època en què s'enquadra el relat.

Un altre punt important és la traducció de les formes apel·latives. Com per exemple:

És Macário qui diu aquesta frase a la seva promesa. Aquesta forma apel·lativa «filho/a» és força comuna en portuguès, per contra, en català no ho és tant, o com a mínim, no ho és en el mateix context o situació. En el cas en què es pot fer servir, està molt emmarcat en un context concret. Consegüentment, he hagut de trobar una traducció encertada, i he triat el mot: *estimada*.

—Mas, **filha**, se eu não posso.

—Però, **estimada**, no puc fer-ho.

És força interessant la traducció de les formes de tractament «dom» i «dona». En català, el resultat varia molt segons el cas: senhora D. Maria I, senhor D. José I, D. Hilária... En els dos primers casos, es tradueix «senhora dona» i «senhor dom» per «reina» i «rei» respectivament, perquè parla de la reialesa, en el darrer només per «senyora». En català medieval, el tractament de «senyor» o «senyora» era reservat al rei i a la reina.

Comparació de les traduccions en català, en castellà i en francès

La traducció en castellà triada per a l'anàlisi és de Maria Tecla Portela Carreiro, *Excentricidades de una chica rubia*, i en francès és de Marie-Hélène Piwnik, *Une singulière jeune fille blonde*. Queden paleses des del principi, les grans diferències que hi ha entre la meua versió, i les altres dues escollides per a aquest estudi. La primera característica que cal destacar és la literalitat o no de la traducció. En el cas que ens ocupa, la meua se situaria al bell mig quant a fidelitat al text original, mentre que la traducció al castellà és més literal, i al francès més lliure. Així doncs, si bé puc afirmar que totes tres traduccions han seguit el mètode interpretatiu-comunicatiu, en el cas de la versió en castellà: és més literal, i només en casos concrets es distancia de l'original. No obstant aquesta darrera afirmació, el text en castellà és fluid i no produeix cap mena d'estranyesa, no sembla una traducció. La diferència principal rau en què no facilita la vida al lector. Altrament, cal afirmar que la qualitat del lèxic és captivadora. També però, val la pena dir que em sorprèn la traducció del títol en castellà, atès que la

traducció de *singularidades per excentricidades* és força lliure.

Pel que fa a l'estil, la traductora Hélène Piwnik afegeix tot tipus de substantius i adjectius que no són en el text original, de fet en alguns casos podrien considerar-se creacions discursives (Hurtado, 2001) del seu propi parer, a tall d'exemple:

[...] com fatias escarlates de paio – e a criada, uma gorda e cheia de sardas, fazia espumar o vinho verde no copo, fazendo-o cair de alto de uma caneca vidrada: [...]

[...] accompagnée de **belles** tranches vermeilles de saucisson de pays, et que la servante, une **petite** grosse couverte de taches de rousseur, faisait mousser le vin vert dans **mon** verre, [...]

[...] amb talls vermells de llom embotit a una banda, i la minyona, una grassa plena de pigues, feia escumar el vi verd en un got, abocant-lo amb una petita gerra de vidre. [...]

[...] con rodajas encarnadas de longaniza, y la criada, una gorda llena de pecas, hacía espumar el vino verde en el vaso, haciéndolo caer desde lo alto de una jarra vidriada. [...]

La versió en castellà és massa fidel i en alguns casos, segons la meva modesta opinió, la traductora cau en la literalitat extrema, tot seguit exposo dos casos, un dels quals és una errada de traducció greu:

Encara que «rico» és sinònim d'abundant i d'opulent, crec que seria més adient algun d'aquests dos darrers termes, per tal d'allunyar-se del text original i, en conseqüència, fer-ho més natural en castellà.

[...] depois o **rico** aspecto da praça cheia de gente de Salvaterra, maioriais, mendigos dos arredores, frades, lacaios, [...]

[...] después, el **rico** aspecto de la plaza llena de la gente de Salvaterra, mayores, mendigos de los alrededores, frailes, lacayos [...]

[...] et aussi, l'aspect **nombreux** de l'arène remplie d'habitants de Salvaterra, bergers, mendiants des environs, moines, laquais [...]

[...] d'altra banda, l'**opulent** aspecte de la plaça plena de gent de Salvaterra, majorals, mendicants de la rodalia, frares, lacais [...]

El següent exemple és una errada de traducció greu en la versió en castellà. La literalitat fa que el significat sigui ridícul, perquè el mot «flato» té dos significats en

portuguès: flatulència expel·lida per l'anus (pet), o desmai. En castellà «flato» té tres significats segons la RAE: *acumulació molesta de gasos en el tub digestiu, de vegades d'origen patològic; melangia; i corrent d'aire que hi ha a l'atmosfera*. Dubto molt que Eça volgués dir que entre els crits de la gent s'escoltaven aquestes flatulències, o el soroll del vent (significat que no té en portuguès) —clarament feia referència als desmaï. Sigui quina sigui l'accepció que la traductora al castellà hagi volgut atribuir-li, no és gaire correcte, hauria d'haver trobat un mot més adient. La versió en francès ha seguit el meu parer:

Ela, Hilária, ficara atarracada de pavor, sentia os urros dos bois, gritos agudos de mulheres, **os ganidos dos flatos** [...]

Ella, Hiaria se había quedado aterrorizada de pavor: sentía los mugidos de los bueyes, gritos agudos de mujeres, **los aullidos de los flatos**, [...]

Elle, Hilária, était pétrifiée de terreur, elle entendait le mugissement des taureaux, les cris perçants des femmes, **les hurlements de l'hystérie** [...]

Ella, Hilária, s'havia quedat paralitzada de por, sentia els mugits dels bous, crits aguts de dones, **la cridadissa dels desmaï** [...]

És interessant mostrar el següent paràgraf, en què es veu clarament la diferència de literalitat i de matisos que hi ha entre la versió original i les traduccions. Tal com s'ha dit, la traducció en francès opta per canviar el punt de vista o particularitzar alguns mots (Hurtado:2001), com «no gaire lluny» en comptes de «al costat», «metge» en lloc de «físic»: nogensmenys, es poden qualificar d'equivalents encunyats de la llengua d'arribada (Hurtado:2001), motiu pel qual són completament lícits. Al capdavant, el text ha de ser natural per al lector. Ara bé, en altres casos, és clarament una creació discursiva (Hurtado:2001), és a dir, forma part de la imaginació de la traductora.

[...] o **físico** Lourenço, e o **frade**, seu confessor: [...] depois a morte do conde dos Arcos, os desmaios, e até el-rei **todo debruçado, batendo com a mão no parapeito, gritava na confusão**, e o capelão da Casa dos Arcos tinha corrido a buscar a extrema-unção: [...] ela então desmaia nos braços de um **padre da Congregação**. Quando veio a si, achou-se **junto** da praça; a berlinda real está à porta, com os postilhões emplumados, os machos **cheios de guizos** e os batedores com pampilhos: el-rei já estava dentro, escondido no fundo, pálido, sorvendo febrilmente rapé, todo encolhido com o confessor; [...] **mas os batedores picaram**, os estalos dos postilhões retiniram, e a berlinda partiu **ao galope**, [...]

[...] son **médecin**, Lourenço, et son confesseur; [...] et la mort du comte d'Arcos, les pâmoisons, le roi lui-même, **penché à mi-corps, frappant de la main sur le rebord de sa loge et criant au milieu du tumulte**, et ensuite le chapelain de la Maison d'Arcos, qui était allé **en hâte** chercher l'Extrême Onction. [...] et elle défaille entre les bras d'un **père oratorien**. Revenue à elle, elle s'était retrouvée **non loin de** l'arène. La berline royale est à la porte, avec les postillons empanachés, les mulets **aux grelots tintinnabulants** et les piqueurs avec leurs piques. Le roi était au fond, pâle, prisant fébrilement, tout serré contre son confesseur; [...] **mais alors les piqueurs aiguillonnèrent l'équipage**, les claquements de fouet des postillons retentirent, et la berline partit **au galop**, [...]

[...] el **físico** Lorenzo y el **fraile**, su confesor; [...] Después, la muerte del conde de los Arcos, los desmayos, e incluso el rey **completamente volcado, golpeando con la mano en el antepecho, gritando en la confusión**, y el capellán de la Casa dos Arcos, que había corrido a buscar la extremaunción [...] Ella entonces se había desmayado en brazos de **un cura de la Congregación**. Cuando volvió en sí, se encontró junto a la plaza; la berlina real estaba a la puerta, con los cocheros emplumados, los machos llenos de cascabeles y los monteros a caballo, delante: se veía allá dentro al rey, escondido al fondo, pálido, sorbiendo febrilmente rapé, todo encogido junto al confesor; [...] **pero los monteros picaron**, las fustas de lo cocheros tintinearón y la berlina partió **al galope**, [...]

[...] el **físic** Lourenço, i el **frare**, el seu confessor; [...] després, la mort del comte d'Arcos, els desmais, i fins i tot el rei **per terra, colpejant amb la mà la barana, cridava enmig de la confusió**, i el capellà de la Casa dos Arcos havia corregut per a fer-li l'extremunció: [...] i aleshores perdé el coneixement en els braços d'un **clergue de la Congregació**. Quan tornà en si, era **al costat de** la plaça; la berlina real ja era a la porta, amb els cotxers emplomallats, els muls **plens de cascavells** i els genets amb els fuets: el rei ja era dins, amagat en un racó, pàl·lid, aspirant febrilment el rapè pel nas, tot arraulit al costat del confessor; [...] **però els genets feren el senyal**, s'escoltaren els esclafits dels fuets, i la berlina sortí **a tota brida**, [...]

D'altra banda, convé fer ressaltar que en alguns casos, el català i el castellà, pel fet d'influir-se culturalment des de fa segles, coincideixen en la traducció:

[...]—por trás dos seus óculos redondos com aros de **tartaruga**.

[...] —darrere les ulleres rodones de **carei**.

[...] por detrás de sus gafas redondas con aros de **carey**.

[...] derrière ses lunettes rondes cerclées d'**écaille**.

Per concloure aquest darrer apartat, s'ha de destacar la riquesa de totes tres traduccions, al cap i a la fi són d'un nivell remarcable malgrat les diferències. Han aconseguit l'objectiu que personalment considero fonamental en una traducció: transmetre el missatge de l'autor.

Conclusió

He assolit els objectius que m'havia marcat, i en aquest TFG, ofereixo una traducció de qualitat al català d'aquest conte de Queirós. Tanmateix, n'he fet una bona anàlisi, en què he estudiat tots els aspectes rellevants i he aclarit la meua tria de decisions. En tot moment, he estat autocrític, fet que m'ha ajudat a obtenir una traducció de la qual estic molt satisfet. Convé destacar la importància de la recerca, atès que ha estat un punt clau, perquè ha servit indubtablement per a revelar aquest gènere tan desconegut, i de vegades menystingut. Amb el present treball, queda palesa la importància del gènere i la seva influència en la literatura universal, des dels seus inicis fins a l'actualitat.

Personalment, el TFG ha servit per a enriquir els meus coneixements en la literatura portuguesa, tan desconeguda fora de Portugal. La recerca i la documentació fan que hagi de processar molta informació, i consegüentment, que aprenguis molt sobre diversos temes. M'ha proporcionat la oportunitat de fer una simulació d'un encàrrec real. He pogut posar en pràctica tots els coneixements assolits durant els estudis: documentació, terminologia, traducció, correcció... Per això, crec que és encertat haver de fer aquest treball abans de concloure els estudis. Realment, ha estat un plaer poder traduir un autor tan important, i aquesta tasca m'ha engrescat a continuar en aquesta professió, per això estic satisfet d'haver cursat els estudis de Traducció i Interpretació. I ara, una vegada obtingui el títol, seré un traductor professional, encara que no descarti afegir altres formacions per a l'especialització en alguna àrea concreta. M'agradaria però, definitivament, dedicar-me a la traducció literària. Gràcies al desenvolupament del meu TFG, he pogut fer-ne un tast que m'ha deixat amb ganes de més.

La funció del tutor és fonamental per al correcte desenvolupament del treball. En el meu cas concret, ha atès tots els meus dubtes, i sempre ha estat obert a debatre sobre tots els temes. El tutor és qui guia l'alumne, encara que el treball final sigui de

l'estudiant. En el meu cas, com es tractava d'una simulació d'un encàrrec real: ha estat molt útil per a la correcció de la traducció, ja que en la realitat el traductor sempre té un corrector que l'ajuda a veure allò que ell no ha pogut, o que l'aconsella en la tria d'una o una altra opció.

Bibliografia

Llocs web sobre «Singularidades de uma rapariga loira»

De Oliveira, Claudia Martha (1999). Anàlisi literària del conte “Singularidades de uma rapariga loira”. *Um estudo do conto “Singularidades de uma rapariga loura” de Eça de Queiroz* <http://www.usc.br/biblioteca/mimesis/mimesis_v20_n1_1999_art_07.pdf> (darrera consulta: 09/05/2016)

Pereira Barbosa (2009). Anàlisi literària del conte «Singularidades de uma rapariga loira.» *Análise do conto “Singularidades de uma rapariga loira”* <<http://www.recantodasletras.com.br/resenhasdelivros/1640922>> (darrera consulta: 09/05/2016)

Décio, João (-). Evolució del conte en la literatura portuguesa, a partir del Romanticisme. *Evolução do conto na literature portuguesa*. <<http://seer.fclar.unesp.br/alfa/article/download/3406/3153>> (darrera consulta: 09/05/2016)

Diccionaris i enciclopèdies en línia

Priberam Informática, S.A. Diccionari monolingüe en línia de la llengua portuguesa. *Dicionário Priberam da Língua Portuguesa [em linha]*, 2008-2013, <<http://www.priberam.pt/dlpo/>> (darrera consulta: 09/05/2016).

Optimot. Cercador d'informació lingüística. Servei de la Direcció de Política Lingüística. <<http://aplicacions.llengua.gencat.cat/llc/AppJava/index.html>> (darrera consulta: 09/05/2016).

Enciclopèdia Catalana, SAU. Versió en línia de l'enciclopèdia catalana, i de molts recursos com diccionaris, etc. <<http://www.enciclopedia.cat>> (darrera consulta: 09/05/2016)

Diccionari de la Llengua Catalana, Institut d'Estudis Catalans. Versió en línia. <<http://dlc.iec.cat/>> (darrera consulta: 09/05/2016)

Jané i Riera, Albert. Diccionari de sinònims, Institut d'Estudis Catalans. Versió en línia. <<http://sinonims.iec.cat/>> (darrera consulta: 09/05/2016)

Infopédia. Diversos diccionaris de tot tipus i enciclopèdia en portuguès, a més ofereix la traducció dels mots en altres llengües. <http://www.infopedia.pt/> (darrera consulta: 09/05/2016)

Termcat, Centre de Terminologia 2016. Diccionari terminològic amb traducció a diverses llengües. <http://termcat.cat/> (darrera consulta: 09/05/2016)

Traduccions

De Queirós, Eça (2006). *Excentricidades de una chica rubia y otros cuentos*. Madrid: Ediciones Siruela. Traductora: Tecla Portela, María.

De Queiroz, Eça (2004). *Contes et nouvelles*. Paris: La Différence. Traductora: Piwnik, Marie-Hélène.

Llibres de consulta

De Melo, João (2002). *Antologia do conto Português*. Alfragide: Publicações Dom Quixote.

Sampelayo, Juan (1946). *Un novelista: José Maria Eça de Queiroz*. Madrid: Afrodisio Aguado.

Salema, Álvaro (1984). *Antologia do conto português contemporâneo*. Lisboa: Instituto de Cultura e Língua Portuguesa, Divisão de Publicações.

J. B. Martinho, Fernando (2004). *Literatura portuguesa do século XX*. Lisboa: Instituto Camões.

Machado, Álvaro Manuel (1983). *O mito do Oriente na literatura portuguesa*. Lisboa: Instituto de Cultura e Língua Portuguesa.

Annex

Singularidades de uma rapariga loira

I

Começou por me dizer que o seu caso era simples – e que se chamava Macário.... Devo contar que conheci este homem numa estalagem do Minho.

Era alto e grosso: tinha uma calva larga, luzidia e lisa, com repas brancas que se lhe erriçavam em redor: e os seus olhos pretos, com a pele em roda engelhada e amarelada, e olheiras papudas, tinham uma singular clareza e rectidão – por trás dos seus óculos redondos com aros de tartaruga. Tinha a barba rapada, o queixo saliente e resoluto. Trazia uma gravata de cetim negro apertada por trás com uma fivela; um casaco comprido cor de pinhão, com as mangas estreitas e justas e canhões de veludilho. E pela longa abertura do seu colete de seda, onde reluzia um grilhão antigo – saíam as pregas moles de uma camisa bordada.

Era isto em Setembro: já as noites vinham mais cedo, com uma friagem fina e seca e uma escuridão aparatosa. Eu tinha descido da diligência, fatigado, esfomeado, tiritando, num cobrejão de listas escarlates.

Vinha de atravessar a serra e os seus aspetos pardos e desertos. Eram oito horas da noite. Os céus estavam pesados e sujos. E, ou fosse um certo adormecimento cerebral produzido pelo rolar monótono da diligência, ou fosse a debilidade nervosa da fadiga, ou a influência da paisagem descarpada e chata, sob o côncavo silêncio noturno, ou a opressão da eletricidade, que enchia as alturas – o facto é – que eu, que sou naturalmente positivo e realista – tinha vindo tiranizado, pela imaginação e pelas quimeras. Existe, no fundo de cada um de nós, é certo – tão friamente educados que sejamos –, um resto de misticismo; e basta às vezes uma paisagem soturna, o velho muro de um cemitério, um ermo ascético, as emolientes brancuras de um luar – para que esse fundo místico suba, se alargue como um nevoeiro, encha a alma, a sensação e a ideia, e fique assim o mais matemático, ou o mais crítico – tão triste, tão visionário, tão idealista –, como um velho monge poeta. A mim, o que me lançara na quimera e no sonho, fora o aspeto do Mosteiro de Rostelo, que eu tinha visto, na claridade suave e outonal da tarde, na sua doce colina. Então, enquanto anoitecia, a diligência rolava continuamente ao trote esgalgado dos seus magros cavalos brancos, e o cocheiro, com o capuz do gabão enterrado na cabeça, ruminava no seu cachimbo – eu pus-me elegiacamente, ridiculamente, a considerar a esterilidade da vida: e desejava ser um monge, estar num convento, tranquilo, entre

arvoredos, ou na murmurosa concavidade de um vale, e enquanto a água da cerca canta sonoramente nas bacias de pedra, ler a *Imitação*, e ouvindo os rouxinóis nos loureirais ter saudades do Céu. – Não se pode ser mais estúpido. Mas eu estava assim, e atribuo a esta disposição visionária a falta de espírito – a sensação – que fez a história daquele homem dos canhões de veludilho. A minha curiosidade começou à ceia, quando eu desfazia o peito de uma galinha afogada em arroz branco, com fatias escarlates de paio – e a criada, uma gorda e cheia de sardas, fazia espumar o vinho verde no copo, fazendo-o cair de alto de uma caneca vidrada: o homem estava defronte de mim, comendo tranquilamente a sua geleia: perguntei-lhe, com a boca cheia, o meu guardanapo de linho de Guimarães suspenso nos dedos – se ele era de Vila Real.

– Vivo lá. Há muitos anos, disse-me ele.

– Terra de mulheres bonitas, segundo me consta, disse eu.

O homem calou-se.

– Hein?, tornei.

O homem contraiu-se num silêncio saliente. Até aí estivera alegre, rindo dilatadamente, loquaz, e cheio de bonomia. Mas então imobilizou o seu sorriso fino.

Compreendi que tinha tocado a carne viva de uma lembrança. Havia decerto no destino daquele velho uma *mulher*. Aí estava o seu melodrama ou a sua farsa, porque inconscientemente estabeleci-me na ideia de que o *facto*, o *caso* daquele homem, deveria ser grotesco, e exalar escárnio.

De sorte que lhe disse:

– A mim têm-me afirmado que as mulheres de Vila Real são as mais bonitas do Minho. Para olhos pretos Guimarães, para corpos Santo Aleixo, para tranças os Arcos: é lá que se veem os cabelos claros cor de trigo.

O homem estava calado, comendo, com os olhos baixos.

– Para cinturas finas Viana, para boas peles Amarante – e para isto tudo Vila Real. Eu tenho um amigo que veio casar a Vila Real. Talvez conheça. O Peixoto, um alto, de barba loira, bacharel.

– O Peixoto, sim, disse-me ele, olhando gravemente para mim.

– Veio casar a Vila Real como antigamente se ia casar à Andaluzia – questão de arranjar a fina flor da perfeição. – À sua saúde.

Eu evidentemente constrangia-o, porque se ergueu, foi à janela com um passo pesado, e eu reparei então nos seus grossos sapatos de casimira com sola forte e atilhos de coiro. E saiu.

Quando eu pedi o meu castiçal, a criada trouxe-me um candeeiro de latão lustroso e antigo e disse:

– O senhor está com outro. É no n.º3.

Nas estalagens do Minho, às vezes, cada quarto é um dormitório impertinente.

– Vá, disse eu.

O n.º 3 era no fundo do corredor. Às portas dos lados os passageiros tinham posto o seu calçado para engraxar: estavam umas grossas botas de montar, enlameadas, com esporas de correia; os sapatos brancos de um caçador, botas de proprietário, de altos canos vermelhos; as botas de um padre, altas, com a sua borla de retrós; os botins cambados de bezerro, de um estudante; e a uma das portas, o n.º 15, havia umas botinas de mulher, de duraque, pequeninas e finas, e ao lado as pequeninas botas de uma criança, todas coçadas e batidas, e os seus canos de pelica-mor caíam-lhe para os lados com os atacadores desatados. Todos dormiam. Defronte do n.º 3 estavam os sapatos de casimira com atilhos: e quando abri a porta vi o homem dos canhões de veludilho, que amarrava na cabeça um lenço de seda: estava com uma jaqueta curta de ramagens, uma meia de lã, grossa e alta, e os pés metidos nuns chinelos de ourelo.

– O senhor não repare, disse ele.

– À vontade – e para estabelecer a intimidade tirei o casaco.

Não direi os motivos por que ele daí a pouco, já deitado, me disse a sua história. Há um provérbio eslavo da Galícia que diz: o que não contas à tua mulher, o que não contas ao teu amigo, conta-lo a um estranho, na estalagem. Mas ele teve raivas inesperadas e dominantes para a sua larga e sentida confiança. Foi a respeito do meu amigo, do Peixoto, que fora casar a Vila Real. Vi-o chorar, aquele velho de quase sessenta anos: talvez a história seja julgada trivial: a mim, que nessa noite estava nervoso e sensível, pareceu-me terrível, – mas conto-a apenas como um acidente singular da vida amorosa...

Começou pois por me dizer que o seu caso era simples – e que se chamava Macário.

Perguntei-lhe então se era de uma família que eu conhecera que tinha o apelido de *Macário*. E como ele me respondeu que era primo desses, eu tive logo do seu carácter uma ideia simpática, porque os Macários eram uma antiga família, quase uma dinastia de comerciantes, que mantinham com uma severidade religiosa a sua velha tradição de honra e de escrúpulo. Macário disse-me que nesse tempo, em 1823 ou 33, na sua mocidade, seu tio Francisco tinha em Lisboa um armazém de panos, e ele era um dos caixeiros. Depois

o tio compenetrara-se de certos instintos inteligentes e do talento prático e aritmético de Macário, e deu-lhe a escrituração. Macário tomou-se o seu *guarda-livros*.

Disse-me ele que sendo naturalmente linfático e mesmo tímido, a sua vida tinha nesse tempo uma grande concentração. Um trabalho escrupuloso e fiel, algumas raras merendas no campo, um apuro saliente de fato e de roupas brancas, era todo o interesse da sua vida. A existência nesse tempo era caseira e apertada. Uma grande simplicidade social aclarava os costumes: os espíritos eram mais ingênuos, os sentimentos menos complicados. Jantar alegremente numa horta, debaixo das parreiras, vendo correr a água das regas – chorar com os melodramas que rugiam entre os bastidores do Salitre, alumiados a cera, eram contentamentos que bastavam à burguesia cautelosa. Além disso os tempos eram confusos e revolucionários: e nada torna o homem recolhido, conchegado à lareira, simples e facilmente feliz – como a guerra. É a paz que dando os vagares da imaginação – causa as impaciências do desejo.

Macário aos vinte e dois anos, ainda não tinha – como lhe dizia uma velha tia, que fora querida do desembargador Curvo Semedo, da Arcádia – *sentido Vénus*.

Mas por esse tempo veio morar para defronte do armazém dos Macários, para um terceiro andar, uma mulher de quarenta anos, vestida de luto, uma pele branca e baça, o busto bem feito e redondo, e um aspeto desejável. Macário tinha a sua carteira no primeiro andar por cima do armazém, ao pé de uma varanda, e dali viu uma manhã aquela mulher com o cabelo preto solto e anelado, um chambre branco e braços nus, chegar-se a uma pequena janela de peitoril, a sacudir um vestido. Macário afirmou-se, e sem mais intenção dizia mentalmente aquela mulher aos vinte anos devia ter sido uma pessoa cativante e cheia de domínio: porque os seus cabelos violentos e ásperos, o sobrolho espesso, o lábio forte, o perfil aquilino e firme, revelavam um temperamento ativo, e imaginações apaixonadas. No entanto, continuou serenamente alinhando as suas cifras. Mas à noite estava sentado fumando à janela do seu quarto que abria sobre o pátio: era em Julho e a atmosfera estava elétrica e amorosa: a rebecca de um vizinho gemia uma xácara mourisca, que então sensibilizava, e era de um melodrama; o quarto estava numa penumbra doce e cheia de mistério – e Macário, que estava em chinelas, começou a lembrar-se daqueles cabelos negros e fortes e daqueles braços que tinham a cor dos mármore pálidos: espreguiçou-se, rolou morbidamente a cabeça pelas costas da cadeira de vime, como os gatos sensíveis que se esfregam, e decidiu bocejando que a sua vida era monótona. E ao outro dia, ainda impressionado, sentou-se à sua carteira com a janela toda aberta, e olhando o prédio fronteiro, onde viviam aqueles cabelos grandes – começou a aparar

vagarosamente a sua pena de rama. Mas ninguém se chegou à janela do peitoril, com caixilhos verdes. Macário estava enfastiado, pesado e o trabalho foi lento. Pareceu-lhe que havia na rua um sol alegre, e que nos campos as sombras deviam ser mimosas e que se estaria bem, vendo o palpar das borboletas brancas nas madressilvas! E quando se fechou a carteira sentiu defronte correr-se a vidraça; eram decerto os cabelos pretos. Mas apareceram uns cabelos loiros. Oh! E Macário veio logo salientemente para a varanda aparar um lápis. Era uma rapariga de vinte anos, talvez, fina, fresca, loira como uma vinheta inglesa: a brancura da pele tinha alguma coisa da transparência das velhas porcelanas, e havia no seu perfil uma linha pura como de uma medalha antiga, e os velhos poetas pitorescos ter-lhe-iam chamado – pomba, arminho, neve e oiro.

Macário disse consigo: é filha. A outra vestia de luto, mas esta, a loira, tinha um vestido de cassa com pintas azuis, um lenço de cambraia traspassado sobre o peito, as mangas pendidas com rendas, e tudo aquilo era asseado, moço, fresco, flexível e tenro.

Macário nesse tempo era loiro com a barba curta. O cabelo era anelado e a sua figura devia ter aquele ar seco e nervoso que depois do século XVIII e da revolução – foi tão vulgar nas raças plebeias.

A rapariga loira reparou naturalmente em Macário, mas naturalmente desceu a vidraça, correndo por trás uma cortina de cassa bordada. Estas pequenas cortinas datam de Goethe e elas têm na vida amorosa – um interessante destino – revelam: levantar-lhes uma ponta e espreitar, franzi-las suavemente, revela um fim; corrê-las, pregar nelas uma flor, agitá-las fazendo sentir que por trás um rosto atento se move e espera – são velhas maneiras com que na realidade e na arte começa o romance. A cortina ergueu-se devagarinho e o rosto loiro espreitou.

Macário não me contou por pulsações – a história minuciosa do seu coração. Disse singelamente que daí a cinco dias – *estava doido por ela*.

O seu trabalho tornou-se logo vagaroso e infiel e o seu belo cursivo inglês firme e largo ganhou curvas, ganchos, rabiscos, onde estava todo o romance impaciente dos seus nervos. Não a podia ver pela manhã: o sol mordente de Julho, batia e escaldava a pequena janela de peitoril. Só pela tarde, a cortina se franzia, se corria a vidraça, e ela, estendendo uma almofadinha no rebordo do peitoril, vinha encostar-se mimosa e fresca com o seu leque. Leque que preocupou Macário: era uma ventarola chinesa, redonda, de seda branca com dragões escarlates bordados à pena, uma cercadura de plumagem azul, fina e trémula como uma penugem e o seu cabo de marfim, donde pendiam duas borlas de fio de oiro, tinha incrustações de nácar à linda maneira persa.

Era um leque magnífico e naquele tempo inesperado nas mãos plebeias de uma rapariga vestida de cassa. Mas como ela era loira e a mãe tão meridional, Macário, com intuição interpretativa dos namorados, disse à sua curiosidade: será filha de um inglês. O inglês vai à China, à Pérsia, a Ormuz, à Austrália, e vem cheio daquelas joias dos luxos exóticos, e nem Macário sabia porque é que aquela ventarola de mandarina o preocupava assim: mas segundo ele me disse – *aquilo deu-lhe no goto*. Tinha-se passado uma semana, quando um dia Macário viu, da sua carteira, que ela, a loira, saía com a mãe, porque se acostumava a considerar mãe dela aquela magnífica pessoa, magnificamente pálida e vestida de luto.

Macário veio à janela e viu-as atravessar a rua, e entrarem no armazém. No seu armazém! Desceu logo trémulo, sôfrego, apaixonado e com palpitações. Estavam elas já encostadas ao balcão e um caixeiro desdobrava-lhes defronte casimiras pretas. Isto comoveu Macário. Ele mesmo mo disse:

– Porque enfim, meu caro, não era natural que elas viessem comprar, para si, casimiras pretas.

E não: elas não usavam *amazonas*, não queriam decerto estofar cadeiras com casimira preta, não havia homens em casa delas, portanto aquela vinda ao armazém era um meio delicado de o ver de perto, de lhe falar, e tinha o encanto penetrante de uma mentira sentimental. Eu disse a Macário: que sendo assim, ele devia estranhar aquele movimento amoroso, porque denotava na mãe uma cumplicidade equívoca. Ele confessou-se *que nem pensava em tal*. O que fez foi chegar ao balcão e dizer estupidamente:

– Sim, senhor, vão bem servidas, estas casimiras não encolhem.

E a loira ergueu para ele o seu olhar azul e foi como se Macário se sentisse envolvido na doçura de um céu.

Mas quando ele ia dizer-lhe uma palavra reveladora e veemente, apareceu ao fundo do armazém o tio Francisco, com o seu comprido casaco cor de pinhão, de botões amarelos. Como era singular e desusado achar-se o senhor guarda-livros vendendo ao balcão, e o tio Francisco com a sua crítica estreita e celibatária escandalizar-se, Macário começou a subir vagarosamente a escada em caracol que levava ao escritório, e ainda ouviu a voz delicada da loira dizer brandamente:

– Agora queria ver lenços da Índia.

E o caixeiro foi buscar um pequenino pacote daqueles lenços, acamados e apertados numa tira de papel dourado. Macário que tinha visto naquela visita uma

revelação de amor, quase uma *declaração*, esteve todo o dia entregue às impaciências amargas da paixão. Andava distraído, abstrato, pueril, não deu atenção à escrituração, jantou calado, sem escutar o tio Francisco que exaltava as almôndegas, mal reparou no seu ordenado que lhe foi pago em pintos às três horas, e não entendeu bem as recomendações do tio e a preocupação dos caixeiros sobre o desaparecimento de um pacote de lenços da Índia.

– É o costume de deixar entrar pobres no armazém, tinha dito no seu laconismo majestoso o tio Francisco; são doze mil réis de lenços. Lance à minha conta.

Macário no entanto ruminava secretamente uma carta, mas sucedeu que ao outro dia, estando ele à varanda, a mãe, a de cabelos pretos, veio encostar-se ao peitoril da janela, e neste momento, passava na rua um rapaz amigo de Macário, que vendo aquela senhora afirmou-se e tirou-lhe com uma cortesia toda risonha o seu chapéu de palha. Macário ficou radioso: logo nessa noite procurou o amigo, e abruptamente, sem meia-tinta:

– Quem é aquela mulher que tu hoje cumprimentaste defronte do armazém?

– É a Vilaça. Bela mulher.

– E a filha?

– A filha!

– Sim, uma loira, clara, com um leque chinês.

– Ah sim. É filha.

– É o que eu dizia...

– Sim, e então?

– É bonita.

– É bonita.

– É gente de bem, hein?

– Sim, gente de bem.

– Está bom! Tu conhece-las muito.

– Conheço-as. Muito não. Encontrava-as dantes em casa de D. Cláudia.

– Bem, ouve lá. E Macário, contando a história do seu coração acordado e exigente, e falando do amor com as exaltações de então, pediu-lhe como a glória da sua vida que achasse um meio de o encaixar lá. Não era difícil. As Vilaças costumavam ir aos sábados a casa de um tabelião muito rico da Rua dos Calafates: eram assembleias simples e pacatas, onde se cantavam motetes ao cravo, se glosavam motes e havia jogos de prendas do tempo da senhora D. Maria I, e às nove horas a criada servia a orchata. Bem.

Logo no primeiro sábado, Macário, de casaca azul, calças de ganga com presilhas de trama de metal, gravata de cetim roxo, curvava-se diante da esposa do tabelião, a senhora D. Maria da Graça, pessoa seca e aguçada, com um vestido bordado a matiz, um nariz adunco, uma enorme luneta de tartaruga, e pluma de marabout nos seus cabelos grisalhos. A um canto da sala já lá estava, entre um froufrou de vestidos enormes, a menina Vilaça, a loira, vestida de branco, simples, fresca, com o seu ar de gravura colorida. A mãe Vilaça, a soberba mulher pálida, cochichava com um desembargador de figura apoplética. O tabelião era homem letrado, latinista, e amigo das musas, escrevia num jornal de então, a «Alcofa das Damas»: porque era sobretudo galante, e ele mesmo se intitulava, numa ode pitoresca, moço escudeiro de Vénus. Assim as suas reuniões eram ocupadas pelas belas-artistas – e numa noite um poeta do tempo devia vir ler um poemeto intitulado Elmira ou a vingança do veneziano!... Começavam então a aparecer as primeiras audácias românticas. As revoluções da Grécia principiavam a atrair os espíritos romanescos e saídos da mitologia para os países maravilhosos do Oriente. Por toda a parte se falava no paxá de Janina. E a poesia apossava-se vorazmente deste mundo novo e virginal de minaretes, serralhos, sultanas cor-de-âmbar, piratas do arquipélago, e salas rendilhadas, cheias do perfume do aloés onde paxás decrepitos acariciam leões. – De sorte que a curiosidade era grande – e quando o poeta apareceu com os cabelos compridos, o nariz adunco e fatal, o pescoço entalado na alta gola do seu frak à Restauração e um canudo de lata na mão – o Sr. Macário é que não teve sensação, porque lá estava todo absorvido, falando com a menina Vilaça, e dizia-lhe meigamente:

– Então, noutro dia, gostou das casimiras?

– Muito, disse ela baixo.

E desde esse momento envolveu-os um destino nupcial.

No entanto na larga sala, a noite passava-se espiritualmente. Macário não pôde dar todos os pormenores históricos e característicos daquela assembleia. Lembrava-se apenas que um corregedor de Leiria recitava o Madrigal a Lídia: lia-o de pé, com uma luneta redonda aplicada sobre o papel, a perna direita lançada para diante, a mão na abertura do colete branco de gola alta, e em redor o círculo das damas, recamadas de vestidos de ramagens, cobertas de plumas, as mangas estreitas, terminadas num fofo de rendas, mitenes de retrós preto cheios da cintilação dos anéis, tinham sorrisos ternos, cochichos, doces murmurações, risinhos, e um brando palpitar de leques recamados de lantejoulas.

– Muito bonito, diziam, muito bonito! E o corregedor desviando a luneta, cumprimentava sorrindo, e via-se-lhe um dente podre. Depois a preciosa D. Jerónima da Piedade e Sande, sentando-se com maneiras comovidas, ao cravo, cantou com a sua voz roufenha, a antiga ária de Sully:

Oh Ricardo, oh meu rei,

O mundo te abandona.

O que obrigou o terrível Gaudêncio, democrata de 20 e admirador de Robespierre, a rosar rancorosamente junto de Macário:

– Reis-víboras!

Depois, o cônego Savedra cantou uma modinha de Pernambuco muito usada no tempo do senhor D. João VI: Lindas moças, lindas moças – e a noite ia assim correndo, literária, pachorrenta, erudita, requintada e toda cheia de musas.

Oito dias depois, Macário era recebido em casa da Vilaça, num domingo. A mãe convidara-o, dizendo-lhe: espero que o vizinho honre aquela choupana.

E até o desembargador apoplético, que estava ao lado, exclamou: choupana! diga alcáçar! formosa dama!

Estava, nessa noite, o amigo do chapéu de palha, um velho cavaleiro de Malta, trôpego, estúpido e surdo, um beneficiado da Sé, ilustre pela sua voz de tiple, e as manas Hilárias, a mais velha das quais, tendo assistido, como aia de uma senhora da Casa da Mina, à tourada de Salvaterra, em que morreu o conde dos Arcos, nunca deixava de narrar os episódios pitorescos daquela tarde: a figura do conde dos Arcos de cara rapada e uma fita de cetim escarlata no rabicho; o soneto que um magro poeta parasita da Casa de Vimioso recitou quando o conde entrou, fazendo ladear o seu cavalo negro, arreado à espanhola, com um xairel onde as suas armas estavam lavradas em prata: o tombo que nesse momento um frade de S. Francisco deu da trincheira alta, e a hilaridade da corte, que até a senhora condessa de Povolide apertava as mãos nas ilhargas: depois el-rei o senhor D. José I, vestido de veludo escarlata, recamado de oiro, todo encostado ao rebordo do seu palanque, e fazendo girar entre dois dedos a sua caixa de rapé cravejada, e por atrás, imóveis, o físico Lourenço, e o frade, seu confessor: depois o rico aspeto da praça cheia de gente de Salvaterra, maioraes, mendigos dos arredores, frades, lacaios, e o grito que houve, quando D. José I entrou: – Viva el-rei, nosso senhor, e o povo ajoelhou, e el-rei tinha-se sentado, comendo doces, que um criado trouxe num saco de veludo atrás dele: depois a morte do conde dos Arcos, os desmaios, e até el-rei todo debruçado, batendo com a mão no parapeito, gritava na confusão, e o capelão da Casa dos Arcos tinha corrido

a buscar a extrema-unção: ela, Hilária, ficara atarracada de pavor, sentia os urros dos bois, gritos agudos de mulheres, os ganidos dos flatos, e vira então um velho, todo vestido de veludo preto, com a fina espada na mão, debater-se entre fidalgos e damas que o seguravam, e querer atirar-se à praça, bradando de raiva: é o pai do conde: ela então desmaia nos braços de um padre da Congregação. Quando veio a si, achou-se junto da praça; a berlinda real está à porta, com os postilhões emplumados, os machos cheios de guizos e os batedores com pampilhos: el-rei já estava dentro, escondido no fundo, pálido, sorvendo febrilmente rapé, todo encolhido com o confessor; e defronte, com uma das mãos apoiada à alta bengala, forte, espaduado, com o aspeto carregado, o marquês de Pombal, falando devagar e intimativamente, e gesticulando com a luneta: mas os batedores picaram, os estalos dos postilhões retiniram, e a berlinda partiu ao galope, enquanto o povo gritava: Viva el-rei, nosso senhor – e o sino da porta da capela do paço tocava a finados! Era uma honra que el-rei concedia à Casa dos Arcos.

Quando D. Hilária acabou de contar, suspirando, estas desgraças passadas, começou-se a jogar. Era singular que Macário não se lembrava o que tinha jogado nessa noite radiosa. Só se recordava que ele tinha ficado ao lado da menina Vilaça, que se chamava Luísa, que ele reparara muito na sua fina pele rosada, tocada de luz, e na meiga e amorosa pequenez da sua mão, com uma unha mais polida que o marfim de Dieppe. E lembrava-se também de um acidente excêntrico, que determinava nele, desde esse dia, uma grande hostilidade ao clero da Sé. Macário estava sentado à mesa e ao pé dele Luísa: Luísa estava toda voltada para ele, com uma das mãos apoiando a sua fina cabeça loira e amorosa, e a outra esquecida no regaço. Defronte estava o beneficiado, com o seu barrete preto, os seus óculos na ponta aguda do nariz, o tom azulado da forte barba rapada, e as suas duas grandes orelhas, complicadas e cheias de cabelo, separadas do crânio como dois postigos abertos. Ora, como era necessário no fim do jogo pagar uns tentos ao cavaleiro de Malta que estava ao lado do beneficiado, Macário tirou da algibeira uma peça e quando o cavaleiro, todo curvado e com um olho pisco, fazia a soma dos tentos nas costas de um ás, Macário conversava com Luísa, e fazia girar sobre o pano verde a sua peça de oiro, como um bilro ou um pião. Era uma peça nova que luzia, faiscava, rodando, e feria a vista como uma bola de névoa dourada. Luísa sorria vendo-a girar, girar, e parecia a Macário que todo o céu, a pureza, a bondade das flores e a castidade das estrelas estavam naquele claro sorriso, distraído, espiritual, arcangélico. Mas de repente a peça correndo até à borda da mesa caiu para o lado do regaço de Luísa, e desapareceu, sem se ouvir no soalho de tábuas o seu ruído metálico. O beneficiado abaixou-se logo cortesmente: Macário afastou

a cadeira, olhando para debaixo da mesa: a mãe Vilaça alumiou com um castiçal, e Luísa ergueu-se e sacudiu com pequenina pancada o seu vestido de cassa. A peça não apareceu.

– É célebre, disse o amigo de chapéu de palha, eu não ouvi tinir no chão.

– Nem eu, nem eu, disseram.

O beneficiado, curvado como um F buscava tenazmente, e Hilária, mais nova, rosnava o responso de Santo António.

– Pois a casa não tem buracos, dizia a mãe Vilaça.

– Sumiço assim, resmungava o beneficiado.

No entanto Macário exalava-se em exclamações desinteressadas:

– Pelo amor de Deus! Ora que tem! Amanhã aparecerá! Tenham a bondade! Por quem são! Então sr. ^a D. Luísa. Pelo amor de Deus! Não vale nada!

Mas mentalmente estabeleceu – que houvera uma subtração – e atribuiu-a ao beneficiado. A peça rolara, decerto, até junto dele, sem ruído: ele pusera-lhe em cima o seu vasto sapato eclesiástico e tachado, depois no movimento brusco e curto que tivera, empolgara-a vilmente. E quando saíram, o beneficiado, todo embrulhado no seu vasto capote de camelão, dizia a Macário pela escada:

– Ora o sumiço da peça, hein, que brincadeira!

– Acha, senhor beneficiado, disse Macário parando, absorto de imprudência.

– Ora essa! se acho! Se lhe parece! Uma peça de sete mil réis. Só se o senhor as semeia! Safa! Eu dava em doido.

Macário teve tédio daquela astúcia fria. Não lhe respondeu. O beneficiado é que acrescentou:

– Amanhã mande lá pela manhã, homem. Que diabo... Deus me perdoe! Que diabo, uma peça não se perde assim. Que bolada, hein!

E Macário tinha vontade de lhe bater. Foi neste ponto que Macário me disse com a voz singularmente sentida:

– Enfim meu amigo, para encurtarmos razões resolvi-me casar com ela.

– Mas a peça.

– Não pensei mais nisso! Pensava eu lá na peça! Resolvi-me casar com ela!

II

Macário contou-me o que o determinara mais precisamente àquela resolução profunda e perpétua. Foi um beijo. Mas esse caso, casto e simples, eu calo-o; – mesmo porque a única testemunha foi uma imagem em gravura da Virgem, que estava pendurada no seu caixilho de pau-preto, na saleta escura que abria para a escada... Um beijo fugitivo, superficial, efémero. Mas isso bastou ao espírito reto e severo para o obrigar a tomá-la como esposa, a dar-lhe uma fé imutável, e a posse da sua vida. Tais foram os seus esponsais. Aquela simpática sombra de janelas vizinhas – tornara-se para ele um destino, o fim moral da sua vida, e toda a ideia dominante do seu trabalho. E esta história toma desde logo um alto carácter de santidade e de tristeza.

Macário falou-me muito do carácter e da figura do tio Francisco: a sua possante estatura, os seus óculos de oiro, a sua barba grisalha, em colar, por baixo do queixo, um tic nervoso que tinha numa asa do nariz, a dureza da sua voz, a sua austera e majestosa tranquilidade, os seus princípios antigos, autoritários e tirânicos, e a brevidade telegráfica das suas palavras. Quando Macário lhe disse uma manhã ao almoço, exabruptamente, sem transições emolientes: peço-lhe licença para casar – o tio Francisco, que deitava o açúcar no seu café, ficou calado, remexendo com a colher, devagar, majestoso e terrível: e quando acabou de sorver pelo pires, com grande ruído, tirou do pescoço o guardanapo, dobrou-o, aguçou com a faca o seu palito, meteu-o na boca e saiu, mas à porta da sala parou e voltando-se para Macário, que estava de pé, junto da mesa, disse secamente.

– Não.

– Perdão, tio Francisco.

– Não.

– Mas oiça, tio Francisco.

– Não.

Macário sentiu uma grande cólera:

– Nesse caso, faço-o sem licença.

– Despedido da casa.

– Sairei. Não haja dúvida.

– Hoje.

– Hoje.

E o tio Francisco ia a fechar a porta, mas voltando-se:

– Olá, disse ele a Macário, que estava exasperado, apoplético, raspando nos vidros da janela. Macário voltou-se com uma esperança.

– Dê-me daí a caixa de rapé, disse o tio Francisco.

Tinha-lhe esquecido a caixa! Portanto estava perturbado.

– Tio Francisco, começou Macário.

– Basta. Estamos a doze. Receberá o seu mês por inteiro. Vá.

As antigas educações produziam estas situações insensatas. Era brutal e idiota. Macário afirmou-me que era assim.

Nessa tarde Macário achava-se no quarto de uma hospedaria na Praça da Figueira com seis peças, o seu baú de roupa branca e a sua paixão. No entanto estava tranquilo. Sentia o seu destino cheio de apuros. Tinha relações e amizades no comércio. Era conhecido vantajosamente: a nitidez do seu trabalho, a sua honra tradicional, o nome da família, o seu tato comercial, o seu belo cursivo inglês, abriam-lhe, de par em par, respeitosamente, todas as portas dos escritórios. No outro dia foi procurar alegremente o negociante Faleiro, antiga relação comercial da sua casa.

– De muito boa vontade, meu amigo, disse-me ele. Quem mo dera cá. Mas se o recebo, fico de mal com seu tio, meu velho amigo de vinte anos. Ele declarou-mo categoricamente. Bem vê. Força maior. Eu sinto, mas...

E todos, a quem Macário se dirigiu confiado em relações sólidas, receavam ficar de mal com seu tio, meu velho amigo de vinte anos. E todos sentiam, mas...

Macário dirigiu-se então a negociantes novos, estranhos à sua casa e à sua família, e sobretudo aos estrangeiros: esperava encontrar gente livre da amizade de vinte anos do tio. Mas para esses Macário era desconhecido, e a sua dignidade e o seu hábil trabalho. Se tomavam informações sabiam que ele fora despedido da casa do tio repentinamente, por causa de uma rapariga loira, vestida de cassa. Esta circunstância tirava as simpatias a Macário. O comércio evita o *guarda-livros* sentimental. De sorte que Macário começou a sentir-se num momento agudo. Procurando, pedindo, rebuscando, o tempo passava, sorvendo, pinto a pinto, as suas seis peças.

Macário mudou para uma estalagem barata, e continuou farejando. Mas, como fora sempre de temperamento recolhido, não criara amigos. De modo que se encontrava desamparado e solitário – e a vida aparecia-lhe como um descampado.

As peças findaram. Macário entrou, pouco a pouco, na tradição antiga da miséria: ela tem solenidades fatais e estabelecidas: começou por empenhar. Depois vendeu. Relógio, anéis, casaca azul, cadeia, paletó de alamares, tudo foi levando pouco a pouco, embrulhado debaixo do xaile, uma velha seca e cheia de asma.

No entanto via Luísa de noite, na saleta escura que dava para o patamar: uma lamparina ardia em cima da mesa: era feliz ali naquela penumbra, todo sentado castamente, ao pé de Luísa, a um «canto de um velho camapé de palhinha: não a via de dia, porque trazia já a roupa usada, as botas cambadas, e não queria mostrar, à fresca Luísa, toda mimosa nas suas cambraias asseadas, a sua miséria remendada: ali, àquela luz ténue e esbatida, ele exalava a sua paixão crescente e escondia o seu fato decadente. Segundo me disse Macário – era muito singular o temperamento de Luísa. Tinha o carácter loiro, como o cabelo – se é certo que o loiro é uma cor fraca e desbotada: falava pouco, sorria sempre com os seus brancos dentinhos, dizia a tudo pois sim: era mais simples, quase indiferente, cheia de transigências. Amava decerto Macário, mas com todo o amor que podia dar a sua natureza débil, aguada, nula. Era como uma estriga de linho, fiava-se como queria: e às vezes, naqueles encontros noturnos, tinha sono.

Um dia porém Macário encontrou-a excitada: estava com pressa, o xaile traçado à toa, olhando sempre para a porta interior.

– A mamã percebeu, disse ela.

E contou-lhe que a mãe desconfiava, ainda rabugenta e áspera, e que decerto farejava aquele plano nupcial tramado como uma conjuração.

– Porque não vens pedir à mamã?

– Mas, filha, se eu não posso. Não tenho arranjo nenhum. Espera. É mais um mês talvez. Tenho agora aí um negócio em bom caminho. Morríamos de fome.

Luísa calou-se, torcendo a ponta do xaile com os olhos baixos.

– Mas ao menos, disse ela, enquanto eu te não fizer sinal da janela, não subas mais, sim. Macário rompeu a chorar; os soluços saíam violentos e desesperados.

– Chut! dizia-lhe Luísa. Não chores alto!...

Macário contou-me a noite que passou, ao acaso pelas ruas, ruminando febrilmente a sua dor, e lutando, sob a nudente friagem de Janeiro, na sua quinzena curta. Não dormiu, e logo pela manhã, ao outro dia, entrou como uma rajada, no quarto do tio Francisco e disse-lhe abruptamente, secamente:

– É tudo o que tenho – e mostrava-lhe três pintos. Roupa, estou sem ela. Vendi tudo. Daqui a pouco tenho fome.

O tio Francisco, que fazia a barba à janela, com o lenço da Índia amarrado na cabeça, voltou-se, e pondo os óculos, fitou-o.

– A sua carteira lá está. Fique, e acrescentou com um gesto decisivo – solteiro.

– Tio Francisco, ouça-me.

– Solteiro, disse eu, continuou o tio Francisco, dando o fio à navalha, numa tira de sola.

– Não posso.

– Então, rua.

Macário saiu, entonteado. Chegou a casa, deitou-se, chorou e adormeceu. Quando saiu, à noitinha, não tinha resolução, nem ideia. Estava como uma esponja saturada. Deixava-se ir.

De repente, uma voz disse de dentro de uma loja:

– Eh! pst! olá!

Era o amigo do chapéu de palha: abriu grandes braços pasmados.

– Que diacho, desde manhã que te procuro!

E contou-lhe que tinha chegado da província, tinha sabido a sua crise, e trazia-lhe um desenlace.

– Queres?

– Tudo.

Uma casa comercial queria um homem hábil, resoluto e duro, para ir numa comissão difícil e de grande ganho, a Cabo Verde.

– Pronto, disse Macário. Pronto. Amanhã.

E foi logo escrever a Luísa pedindo-lhe uma despedida, um último encontro, aquele em que os braços desolados e veementes tanto custam a desenlaçar-se. Foi. Encontrou-a toda embrulhada no seu xaile, tiritando de frio. Macário chorou. Ela, com a sua passiva e loira doçura, disse-lhe:

– Fazes bem. Talvez ganhes.

E ao outro dia Macário partiu.

Conheceu as viagens trabalhosas nos mares inimigos, o enjoo monótono num beliche abafado, os duros sóis das colónias, a brutalidade tirânica dos fazendeiros ricos, o peso das fardas humilhantes, as dilacerações da ausência, as viagens no interior de terras negras, e a melancolia das caravanas que o costeiam por violentas noites, durante dias e dias, os rios tranquilos, donde se exala a morte.

Voltou.

E logo nessa tarde a viu a ela, Luísa, clara, fresca, repousada, serena, encostada ao peitoril da janela com a sua ventarola chinesa. E ao outro dia sofregamente, foi pedi-la à mãe. Macário tinha feito um ganho saliente – e a mãe Vilaça, abriu-lhe uns grandes braços amigos, cheia de exclamações. O casamento decidiu-se para daí a um ano.

– Porquê, disse eu a Macário.

E ele explicou-me que os lucros de Cabo Verde não podiam constituir um capital definitivo: eram apenas um capital de habilitação: trazia de Cabo Verde elemento de poderosos negócios: trabalharia, durante um ano heroicamente, e ao fim poderia, sossegadamente criar uma família.

E trabalhou: pôs naquele trabalho a força criadora da sua paixão. Erguia-se de madrugada, comia à pressa, mal falava. À tardinha ia visitar Luísa. Depois voltava sofregamente para a fadiga como um avaro para o seu cofre. Estava grosso, forte, duro, fero: servia-se com o mesmo ímpeto das ideias e dos músculos: vivia numa tempestade de cifras. Às vezes Luísa, de passagem, entrava no seu armazém: aquele pousar de ave fugitiva – dava-lhe alegria, valor, *fé*, reconforto – para todo um mês cheiamente trabalhado.

Por esse tempo o amigo do chapéu de palha veio pedir a Macário que fosse seu fiador por uma grande quantia que ele pedira para estabelecer uma loja de ferragens em grande. Macário, que estava no vigor do seu crédito, cedeu com alegria. O amigo do chapéu de palha é que lhe deu o negócio providencial de Cabo Verde. Faltava então dois meses para o casamento. Macário já sentia, por vezes, subirem-lhe ao rosto as febris vermelhidões da esperança. Já começava a *tratar dos banhos*. Mas um dia o amigo do chapéu de palha desapareceu com a mulher de um alferes. O seu estabelecimento estava em começo. Era uma confusa aventura. Não se pôde nunca precisar nitidamente aquele *embróglio* doloroso. O que era positivo é que Macário era fiador, Macário devia reembolsar. Quando o soube, empalideceu e disse simplesmente:

– Liquidado e pago.

E quando liquidou ficou outra vez pobre. Mas nesse mesmo dia, como o desastre tivera uma grande publicidade, e a sua honra estava santificada na opinião, a casa Peres & Cia, que o mandara a Cabo Verde, veio propor-lhe uma outra viagem e outros ganhos.

– Voltar a Cabo Verde outra vez!

– Faz outra vez fortuna, homem. O senhor é o diabo, disse o sr. Eleutério Peres.

Quando se viu assim, só e pobre, Macário desatou a chorar. Tudo estava perdido, findo, extinto; era necessário recomeçar pacientemente a vida, voltar às longas misérias de Cabo verde, tornar a tremer os passados desesperos, suar os antigos suores! E Luísa? Macário escreveu-lhe. Depois rasgou a carta. Foi a casa dela: as janelas tinham luz: subiu até ao primeiro andar, mas aí tomou-o uma mágoa, uma covardia de revelar o desastre, o pavor trémulo de uma separação, o terror de ela se recusar, negar-se, hesitar! E queria

ela esperar mais! Não se atreveu a falar, explicar, pedir; desceu, pé ante pé. Era noite. Andou ao acaso pelas ruas: havia um sereno e silencioso luar. Ia sem saber: de repente ouviu, de uma janela alumiada, uma rebeca que tocava a xácara mourisca. Lembrou-se do tempo em que conhecera Luísa, do bom sol claro que havia então, e do vestido dela, de cassa com pintas azuis! Estava na rua onde eram os armazéns do tio. Foi caminhando. Pôs-se a olhar para a sua antiga casa. A janela do escritório estava fechada. Quantas vezes dali vira Luísa, e o brando movimento do seu leque chinês: mas uma janela no segundo andar tinha luz; era o quarto do tio. Macário vai observar mais de longe: uma figura estava encostada por dentro à vidraça: era o tio Francisco. Veio-lhe uma saudade de todo o seu passado simples, retirado, plácido. Lembrava-lhe o seu quarto, e a velha carteira com fecho de prata, e a miniatura de sua mãe, que estava por cima da barra do leito; a sala de jantar e o seu velho aparador de pau-preto, e a grande caneca da água, cuja asa era uma serpente irritada. Decidiu-se, e impelido por um instinto bateu à porta. Bateu outra vez. Sentiu abrir a vidraça, e a voz do tio perguntar:

– Quem é?

– Sou eu, tio Francisco, sou eu. Venho dizer-lhe adeus.

A vidraça fechou-se, e daí a pouco a porta abriu-se com um grande ruído de ferrolhos. O tio Francisco tinha um candeeiro de azeite na mão. Macário achou-o magro, mais velho. Beijou-lhe a mão.

– Suba, disse o tio.

Macário ia calado, cosido com o corrimão.

Quando chegou ao quarto o tio Francisco pousou o candeeiro sobre uma larga mesa de pau-santo, e de pé, com as mãos nos bolsos, esperou.

Macário estava calado, anediando a barba.

– Que quer? gritou-lhe o tio.

– Vinha dizer-lhe adeus; volto para Cabo Verde.

– Boa viagem. E o tio Francisco, voltando-se as costas, foi rufar na vidraça.

Macário ficou imóvel, deu dois passos no quarto, todo revoltado, e ia sair.

– Onde vai, seu estúpido? gritou-lhe o tio.

– Vou-me.

– Sente-se ali.

E o tio Francisco falava, com grandes passadas pelo quarto:

– O seu amigo é um canalha! Loja de ferragens! Não está má! O senhor é um homem de bem. Estúpido, mas homem de bem. Sente-se ali! Sente-se! O seu amigo é um

canalha! O senhor é um homem de bem! Foi a Cabo Verde! Bem sei! Pagou tudo. Está claro! Também sei! Amanhã faz favor de ir para a sua carteira, lá para baixo. Mandeí pôr palhinha nova na cadeira. Faz favor de pôr na fatura Macário & Sobrinho. E case. Case e que lhe preste. Levante dinheiro. O senhor precisa de roupa branca, e de mobília. Levante dinheiro. E meta na minha conta. A sua cama lá está feita.

Macário queria abraçá-lo, estonteado, com as lágrimas nos olhos, radioso:

– Bem, bem. Adeus.

Macário ia sair.

– Oh! burro, pois quer-se ir desta sua casa.

E indo a um pequeno armário trouxe geleia, um covilhete de doce, uma garrafa antiga de Porto, e biscoitos.

– Coma.

E sentando-se ao pé dele, e tornando a chamar-lhe estúpido tinha uma lágrima a correr-lhe pelo engelhado da pele.

De sorte que o casamento foi decidido para dali a um mês. E Luísa começou a tratar do seu enxoval.

Macário estava então na plenitude do amor e da alegria. Via o fim da sua vida preenchido, completo, radioso. Estava quase sempre em casa da noiva, e um dia andava-a acompanhando, em compras, pelas lojas. Ele mesmo lhe quisera fazer um pequeno presente, nesse dia. A mãe tinha ficado numa modista, num primeiro andar da Rua do Ouro, e eles tinham descido, alegremente, rindo, a um ourives que havia em baixo, no mesmo prédio, na loja.

O dia estava de inverno, claro, fino, frio, com um grande céu azul-ferrete profundo, luminoso, consolador.

– Que bonito dia, disse Macário.

E com a noiva pelo braço, caminhou um pouco, ao comprido do passeio.

– Está! disse ela. Mas podem reparar; nós sós...

– Deixa, está tão bom...

– Não, não.

E Luísa arrastou-o brandamente para a loja do ourives. Estava apenas um caixeiro, trigueiro, de cabelo hirsuto.

Macário disse-lhe:

– Queria ver anéis.

– Com pedras, disse Luísa, e o mais bonito.

– Sim, com pedras, disse Macário; ametista, granada. Enfim, o melhor.

E no entanto Luísa ia examinando as montres forradas de veludo azul, onde reluziam as grossas pulseiras cravejadas, os grilhões, os colares de camafeus, os anéis de armas, as finas *alianças* frágeis como o amor, e toda a cintilação da pesada ourivesaria.

– Vê, Luísa, disse Macário.

O caixeiro tinha estendido na outra extremidade do balcão, em cima do vidro da montre um reluzente espalhado de anéis de ouro, de pedras, lavrados, esmaltados; e Luísa tomando-os e deixando-os com as pontas dos dedos, ia-os correndo e dizendo:

– É feio. É pesado. É largo.

– Vê este, disse-lhe Macário.

Era um anel de pequenas pérolas.

– É bonito, disse ela. É lindo! Deixa ver se serve, disse Macário.

E tomando-lhe a mão, meteu-lhe o anel devagarinho, docemente no dedo; e ela ria, com os seus brancos dentinhos finos, todos esmaltados.

– É muito largo, disse Macário, que pena!

– Aperta-se, querendo. Deixe a medida. Tem-no pronto amanhã.

– Boa ideia, disse Macário; sim, senhor. Porque é muito bonito. Não é verdade? As pérolas muito iguais, muito claras. Muito bonito. E estes brincos? – acrescentou, indo ao fim do balcão, a outra *montre*. – Estes brincos com uma concha?

– Dez moedas, disse o caixeiro.

E no entanto Luísa continuava examinando os anéis, experimentando-os em todos os dedos, revolvendo aquela delicada *montre* cintilante e preciosa.

Mas de repente o caixeiro fez-se muito pálido, e afirmou-se em Luísa passeando vagarosamente a mão pela cara.

– Bem, disse Macário, aproximando-se: então amanhã temos anel pronto. A que horas? O caixeiro não respondeu, e começou a olhar fixamente para Macário.

– A que horas?

– Ao meio-dia.

– Bem, adeus; – disse Macário. E iam sair. Luísa trazia um vestido de lã azul, que arrastava um pouco, dando uma ondulação melodiosa ao seu passo, e as suas mãos pequeninas estavam escondidas num regalo branco.

– Perdão, – disse de repente o caixeiro. Macário voltou-se. – O senhor não pagou. Macário olha para ele gravemente.

– Está claro que não. Amanhã venho buscar o anel, pago amanhã.

– Perdão, disse o caixeiro, mas o outro...

– Qual outro? disse Macário com uma voz surpreendida, adiantando-se para o balcão.

– Essa senhora sabe, disse o caixeiro. Essa senhora sabe. Macário tirou a carteira lentamente.

– Perdão, se há uma conta antiga...

O caixeiro abriu o balcão, e com um aspeto resoluto:

– Nada, meu caro senhor, é de agora. É um anel com dois brilhantes que aquela senhora leva.

– Eu! disse Luísa, com a voz baixa, toda escarlate.

– Que é? Que está a dizer?

E Macário, pálido, com dentes cerrados, contraído, fitava o caixeiro colericamente.

O caixeiro disse então:

– Essa senhora tirou dali um anel. – Macário ficou imóvel, encarando-o. – Um anel com dois brilhantes. Vi perfeitamente. – O caixeiro estava tão excitado, que a sua voz gaguejava, prendia-se espessamente. – Essa senhora não sei quem é. Tirou-o dali...

Macário, maquinalmente, agarrou-lhe no braço, e voltando-se para Luísa, com a palavra abafada, gotas de suor na testa, lívido:

– Luísa, dize... – mas a voz cortou-se-lhe.

– Eu... – disse ela.

Mas estava trémula, assombrada, enfiada, descomposta; e tinha deixado cair o regalo no chão. Macário veio para ela, agarrou-lhe no pulso fitando-a: e o seu aspeto era tão resoluto e tão imperioso, que ela meteu a mão no bolso, bruscamente, apavorada, e mostrando o anel:

– Não me faça mal, disse, encolhendo-se toda.

Macário ficou com os braços caídos, o ar abstrato, os beiços brancos; mas de repente, dando um puxão ao casaco, recuperando-se disse ao caixeiro:

– Tem razão. Era distração. Está claro. Esta senhora tinha-se esquecido. É o anel. Sim, senhor, evidentemente. Tem a bondade. Toma, filha. Toma. Deixa estar, este senhor embrulha-o. Quanto custa?

Abriu a carteira e pagou.

Depois apanhou o regalo, sacudiu-o brandamente, limpou os beijos com o lenço, deu o braço a Luísa, e dizendo ao caixeiro desculpe, desculpe, levou-a, inerte, passiva, extinta e aterrada.

Deram alguns passos na rua. Um largo sol aclarava o génio feliz: as segas passavam, rolando ao estalido do chicote: figuras risonhas passavam conversando; os pregões ganiam os seus gritos alegres; um cavaleiro de calção de anta fazia ladear o seu cavalo, enfeitado de rosetas; e a rua estava cheia, ruidosa, viva, feliz e coberta de sol.

Macário ia maquinalmente como num fundo de um sonho. Parou a uma esquina. Tinha o braço de Luísa passado no seu; e via-lhe a mão pendente, era de cera, com as veias docemente azuladas, os dedos finos e amorosos: era a mão direita, e aquela mão era a da sua noiva! E instintivamente leu o cartaz que anunciava para essa noite *Palafox em Saragoça*.

De repente, soltando o braço de Luísa, disse-lhe baixinho:

– Vai-te.

– Ouve, disse ela, com a cabeça toda inclinada.

– Vai-te. – E com a voz abafada e terrível. – Vai-te. Olha que chamo. Mando-te para o Aljube. Vai-te.

– Mas ouve, Jesus, disse ela.

– Vai-te! – E fez um gesto com o punho cerrado.

– Pelo amor de Deus, não me batas aqui, disse ela sufocada.

– Vai-te, podem reparar. Não chores. Olha que veem. Vai-te.

E chegando-se para ela, disse baixo:

– És uma ladra.

E voltando-lhe as costas, afastou-se devagar, riscando o chão com a bengala. À distância voltou-se: ainda viu, através dos vultos, o seu vestido azul. Como partiu nessa tarde para a província, não soube mais daquela rapariga loira.